

**Vilniaus Universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Evelinos Liutkevičiūtės
Teisė MAN ® studijų modelio,
V kurso studentės

Magistro darbas

**Nekaltumo prezumpcijos užtikrinimo probleminiai aspektai Lietuvos baudžiamojo
proceso teisėje**

**Problematic Aspects of Ensuring the Presumption of Innocence in Lithuanian
Criminal Procedure Law**

Vadovas: Asist. Dr. Audrius Juozapavičius

Recenzentas: Doc. Dr. Andrej Gorbatkov

Vilnius

2025

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šio magistro darbo objektas yra nekaltumo prezumpcijos užtikrinimo problematika Lietuvos baudžiamajame procese. Analizuojama, kokie veiksmai, atliekami valstybės tarnautojų, pareigūnų, žurnalistų ir viešai savo nuomonę skleidžiančių žmonių, laikomi nekaltumo prezumpcijos pažeidimu. Plačiai nagrinėjama Lietuvos teismų praktika, kurioje kvestionuojami nekaltumo prezumpcijos užtikrinimo klausimai. Analizuojamas įstatyminis reglamentavimas ir su juo susijusi problematika.

Pagrindiniai žodžiai: nekaltumo prezumpcija, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, baudžiamasis procesas, ikiteisminis tyrimas, kaltinamasis, procesiniai veiksmai.

The object of this master's thesis is the issue of ensuring the presumption of innocence in the Lithuanian criminal process. The thesis analyzes the actions of public officials, law enforcement officers, journalists, and individuals publicly expressing their opinions, and how these actions are considered violations of the presumption of innocence. It extensively examines Lithuanian case law where questions regarding the enforcement of the presumption of innocence are raised. The thesis also analyzes the legislative framework and related issues.

Keywords: presumption of innocence, practice of the Supreme Court of Lithuania, criminal process, pre-trial investigation, defendant, procedural actions.

TURINYS

IŽANGA.....	4
1. NEKALTUMO PREZUMPCIJOS SAMPRATA, RAIDA IR TEISINIS REGLAMENTAVIMAS.....	7
2. PROBLEMINIAI NEKALTUMO PREZUMPCIJOS UŽTIKRINIMO ASPEKTAI TEISMŲ PRAKTIKOJE.....	15
2.1. <i>Onus probandi</i> ir nekaltumo prezumpcija.....	15
2.2. <i>In dubio pro reo</i> principo taikymas ir su juo susijusios praktinės problemos.....	21
2.3. Nekaltumo prezumpcijos pažeidimai nutraukiant bylą suėjus baudžiamojo proceso senaties terminams.....	24
3. NEKALTUMO PREZUMPCIJOS TAIKymo IŠŠŪKIAI IR TEISINIO REGULIAVIMO TOBULINIMO KRYPTYS.....	32
IŠVADOS.....	42
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	44
SANTRAUKA.....	50
SUMMARY.....	51

IŽANGA

Temos aktualumas. Nekaltumo prezumpcija, kaip vienas kertinių Lietuvos baudžiamojo proceso teisės principų, yra įtvirtintas tiek Lietuvos, tiek Europos Sąjungos teisės aktuose (Goda, 2018, p. 24). Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 31 straipsnyje yra įtvirtinta pamatinė nuostata, jog asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, o Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (toliau – BPK) iš esmės pakartoja Konstitucijoje įtvirtintą nekaltumo prezumpcijos apibrėžtį. Tarptautiniu mastu nekaltumo prezumpcijos principas yra įtvirtintas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) 6 straipsnio 2 dalyje, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos (toliau – Chartija) 48 straipsnio 1 dalyje. Be kita ko, nekaltumo prezumpcijos principas išsamiai aptariamas 2016 m. kovo 9 d. priimtoje direktyvoje dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektų užtikrinimo (toliau – Direktyva), kuri taikoma Europos Sąjungos valstybių narių teisės aktų suderinimui.

Nekaltumo prezumpcijos užtikrinimo klausimai yra itin svarbūs ir aktualūs šiuolaikinėje Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje, nes šis principas yra neatsiejama žmogaus teisių apsaugos dalis, užtikrinantis teisingą teismo procesą. Vienas pagrindinių šio principo uždavinių – apsaugoti asmenį nuo galimo valdžios institucijų piktnaudžiavimo bei įpareigoti teisėsaugos pareigūnus ir teismus neperkelti įrodinėjimo naštos kaltinamajam (Jurka *et al.*, 2013, p. 296-297). Be to, šiuolaikinėje visuomenėje, kurioje gausu žiniasklaidos ir viešosios nuomonės, kaltinamas asmuo gali būti stigmatizuojamas dar prieš priimant teismo sprendimą, todėl ne mažiau svarbus nekaltumo prezumpcijos uždavinys yra apsaugoti nuo išankstinių nuostatų ir užtikrinti, kad visuomenė bei teismai laikytųsi objektyvumo.

Nors nekaltumo prezumpcija yra viena pagrindinių demokratinės teisinės valstybės teisingumo užtikrinimo garantijų, Lietuvoje neretai šis principas yra pažeidžiamas tiek žiniasklaidos atstovų bei viešų asmenų, kurie nevengia pasisakyti socialinėje medijoje, tiek valstybės institucijų bei pareigūnų. Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) byloje Butkevičius prieš Lietuvą nustatė, jog Generalinio prokuroro ir Seimo Pirmininko pasirinkti žodžiai, duodant interviu nacionalinei spaudai, pažeidė Konvencijos 6 straipsnio 2 dalį (EŽTT sprendimas byloje Butkevičius prieš Lietuvą, peticijos Nr. 48297/99). Konvencijos 6 straipsnio 2 dalis negali užkirsti kelio valdžios institucijoms informuoti visuomenę apie vykstančius baudžiamuosius tyrimus, tačiau ji

reikalauja, kad tai būtų daroma su visais reikalingais diskretiškumo ir apdairumo elementais, kad būtų gerbiama nekaltumo prezumpcija (EŽTT sprendimas byloje Paulikas prieš Lietuvą, peticijos Nr. Nr. 57435/09). Nekaltumo prezumpcijos užtikrinimo problematika yra aktuali ir šiomis dienomis: ypatingai didelio visuomenės dėmesio sulaukiančiose rezonansinio pobūdžio bylose neretai yra kvestionuojami nekaltumo prezumpcijos pažeidimo klausimai (LAT nutartys baudžiamosiose bylose 2K-7-119-719/2024, 2K-7-53-489/2023).

Šio darbo autorė, be aukščiau paminėto itin dažno nekaltumo prezumpcijos pažeidimo, taip pat išsamiai, pasitelkdama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) nutartis, analizuos teismų praktikoje pasitaikančias nekaltumo prezumpcijos užtikrinimo problemas bei procesinius trūkumus, kuomet taikant kardomasias priemones yra pažeidžiamas nekaltumo prezumpcijos principas.

Darbo tikslas. Šio darbo tikslas išanalizuoti nekaltumo prezumpcijos užtikrinimo probleminius aspektus Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje, nustatyti pagrindinius šio principo įgyvendinimo iššūkius bei pateikti siūlymus dėl teisinio reguliavimo ir praktikos tobulinimo, siekiant užtikrinti veiksmingą asmens teisių apsaugą baudžiamajame procese.

Darbo uždaviniai. Siekiant minėto darbo tikslo, darbo autorė išsikėlė šiuos uždavinius:

- 1) Atskleisti nekaltumo prezumpcijos sąvoką, raidą ir jos teisinį reglamentavimą.
- 2) Išanalizuoti nekaltumo prezumpcijos užtikrinimą Lietuvos teismų praktikoje, ypač akcentuojant *onus probandi*, *in dubio pro reo* bei senaties instituto klausimus.
- 3) Išnagrinėti probleminius nekaltumo prezumpcijos aspektus, susijusius su procesiniais veiksmais ir procesinėmis prievartos priemonėmis baudžiamajame procese.

Darbo objektas. Šiame magistro darbe analizuojama nekaltumo prezumpcijos užtikrinimo problematika, susijusi su *onus probandi*, *in dubio pro reo*, senaties instituto taikymu bei procesiniais veiksmais ir procesinėmis prievartos priemonėmis.

Tyrimo metodai. Magistro darbo tikslui pasiekti taikomi lingvistinis, loginis, istorinis bei analizės tyrimo metodai. Lingvistinis ir aprašomasis tyrimo metodai naudojami atskleisti pagrindinių magistro darbe vartojamų sąvokų turinį ir reikšmę. Aprašomasis metodas buvo naudojamas siekiant atskleisti su nekaltumo prezumpcijos principu susijusių teisinių garantijų sistemą ir jų taikymo praktiką. Loginio tyrimo

metodas pasitelkiamas sistemiškai analizuojant LAT ir EŽTT teismų praktiką bei mokslinės literatūros šaltinius. Istorinis metodas taikomas siekiant atskleisti nekaltumo prezumpcijos raidos aspektus Lietuvos teisės sistemoje. Analizės naudojamas vertinant tarptautinius ir nacionalinius nekaltumo prezumpcijos standartus bei jų taikymo ypatumus.

Darbo originalumas. Nors nekaltumo prezumpcijos principo klausimai yra nagrinėti ne vieno teisės doktrinos atstovo (G. Goda, I. Zvezdinienė), šio principo užtikrinimas Lietuvos baudžiamajame procese vis dar yra keblus ir probleminis. Atskleidžiant nekaltumo prezumpcijos užtikrinimo problematiką, darbe pasitelkiama LAT bei EŽTT suformuota praktika, įvardijamos konkrečios probleminės sritys ir siekiama itin detalai atskleisti konkrečius aspektus, kurie daro neigiamą įtaką nekaltumo prezumpcijos užtikrinimui Lietuvos baudžiamajame procese. Dėl šių priežasčių ši magistrinio darbo temo laikoma originalia ir aktualia.

Svarbiausi šaltiniai. Šiame darbe daugiausiai remtasi LAT bei EŽTT praktika, be kita ko, dėmesio skirta teisės doktrinos atstovų, ypač G. Godos, R. Jurkos, S. Bikelio moksliniams darbams.

1. NEKALTUMO PREZUMPCIJOS SAMPRATA, RAIDA IR TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

Kiekvienos demokratinės valstybės teisinė sistema yra grindžiama žmogaus teisių ir laisvių apsaugos principu, kurio vienas iš tikslų – garantuoti visų piliečių teisę į nešališkas ir nepriklausomas teisines institucijas bei užtikrinti, kad nei vienas asmuo nebūtų laikomas kaltu, kol nėra įsiteisėjęs teismo sprendimas. Demokratinėse valstybėse baudžiamojo proceso metu priimami sprendimai turi būti pagrįsti visuotinai pripažintomis normomis ir principais, įtvirtinančiais asmenų lygiateisiškumą, žmogaus laisvės bei privataus gyvenimo neliečiamumą, orumo bei reputacijos gerbimą, asmens teisę į gynybą bei vieną svarbiausių teisinės valstybės principų – nekaltumo prezumpciją (Ancelis, 2006, p. 9).

Nekaltumo prezumpcija, kaip pamatinis teisinės valstybės principas, yra įtvirtintas Lietuvos bei tarptautiniuose teisės aktuose: Konstitucijos 31 straipsnyje įtvirtinta nuostata, jog asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, BPK 44 straipsnis reglamentuoja asmens teisių apsaugą baudžiamojo proceso metu, o šio straipsnio 6 punkte apibrėžta nekaltumo prezumpcijos taisyklė. Konvencijos 6 straipsnyje užtikrinama teisė į nepriklausomą ir nešališką teismą, teisė į gynybą, nekaltumo prezumpciją ir reikalavimą, kad kaltė būtų įrodyta. Panaši fundamentali nekaltumo prezumpcijos nuostata yra įtvirtinta ir Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 straipsnyje, Chartijos 48 straipsnyje, Jungtinių Tautų Organizacijos visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 11 straipsnyje ir kituose svarbiuose teisiniuose aktuose (Zvezdinienė, 2009, p. 232). Toks nekaltumo prezumpcijos dogmos įtvirtinimas įvairiuose nacionaliniuose bei tarptautiniuose teisės aktuose įrodo šio principo svarbą ir reikšmę demokratiniam teisiniam pasauliui.

Nekaltumo prezumpcijos sąvoka ir jos kilmė yra aprašyta ne vieno teisės doktrinos atstovo moksliniuose darbuose; daug kartų šio principo samprata yra atskleista ir išplėtota LAT bei EŽTT praktikoje. Žvelgiant etimologiškai, prezumpcijos terminas yra kilęs iš lotynų kalbos žodžio *praesumptio*, reiškiančio prielaidą, spėjimą, išankstinę nuomonę, užbėgimą už akių (Jurka *et al.*, 2013, p. 279). Vertinant istorinį aspektą, nekaltumo prezumpcijos idėja pirmą kartą buvo suformuluota 1789 m. rugpjūčio 28 d. Prancūzijos Žmogaus teisių deklaracijoje, tačiau atkreiptinas dėmesys, jog tam tikrame baudžiamojo proceso raidos etape nekaltumo prezumpcija nebuvo pripažįstama. Žymūs pasaulio baudžiamojo proceso specialistai, tokie, kaip Manzinis P. dar XX amžiaus pradžioje teigė, jog nekaltumo prezumpcija yra prieštaringa, nes vykdyti baudžiamąjį procesą prieš asmenį, kuris turi būti laikomas nekaltu, yra absurdiška (Jurka *et al.*, 2009, p. 106). Vis dėlto,

palaipsniui šis principas pradėjo įsitvirtinti daugumos šalių teisinėje sistemoje kaip viena pagrindinių žmogaus teisių apsaugos bei teisingumo ir proceso skaidrumo užtikrinimo priemonių.

Lietuvoje šio principo oficialiam įtvirtinimui prireikė dar daugiau nei 200 metų, nors nekaltumo prezumpcijos užuomazgas jau buvo galima rasti Pirmajame Lietuvos Statute, kuriame buvo įtvirtinta nuostata, jog „niekas negali būti suimtas be teismo sprendimo“ (Konstitucinė jurisprudencija. Lietuvos Respublikos Konstitucinio..., 2012). Neigiamą vaidmenį visai baudžiamajai teisei Lietuvoje atliko ir sovietinės okupacijos laikotarpis, kurio metu Lietuvos baudžiamojo proceso teisės normos turėjo atitikti Maskvoje nustatytus kiekvienos teisės šakos pagrindinius principus (Goda, 2002, p. 42-43). Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika (toliau – LTSR), įkurta 1940 m. okupavus Lietuvos Respubliką, faktiškai neturėjo teisinio savarankiškumo. Nors 1940 m. rugpjūčio 25 d. priimtoje konstitucijoje buvo teigiama, kad įstatymų leidyba priklauso Lietuvos LTSR, realybė buvo priešinga – šalies sistema buvo kuriama pagal Sovietų Sąjungos modelį, o baudžiamoji justicija vykdoma remiantis sovietine praktika (Kareniauskaitė, 2013, p. 60). Šiuo laikotarpiu sovietinis baudžiamasis procesas Lietuvoje turėjo kelis išskirtinius bruožus:

- Valstybės interesai buvo svarbiausi, o teismas ir prokuratūra vienu metu atliko kaltinimo, gynybos ir sprendimo priėmimo funkcijas, nes advokatūra neegzistavo.
- Bylos dažnai buvo nagrinėjamos keliose instancijose tariamai siekiant užtikrinti teisingus sprendimus.
- Taikant formalus įrodinėjimo teoriją buvo siekiama apsaugoti asmenis nuo valdininkų savivalės, tačiau procese kaltinamasis likdavo pasyvus ir buvo laikomas objektu, skirtu nustatyti tiesą.
- Procesui buvo būdingas uždarumas, biurokratinis slaptumas, vilkinimas, korupcija ir kiti neigiami reiškiniai (Ancelis, 2006, p. 27).

Sovietinis Baudžiamasis kodeksas, įsigaliojęs Lietuvoje, įtvirtino klasinę sovietinės baudžiamosios politikos pobūdį, todėl buvo atsisakyta tarpukario Lietuvoje susiformavusios baudžiamosios teisės sampratos, grindžiamos klasikineis principais. Tokie principai kaip *nullum crimen, nulla poena sine lege*, asmeninės kaltės pagrindas, baudžiamųjų įstatymų negaliojimas atgal, bausmės proporcingumas nusikaltimo pavojingumui, visų asmenų lygybė prieš įstatymą bei nekaltumo prezumpcija buvo paneigti (Sagatienė, 2013, p. 35).

Šių baudžiamojo proceso bruožų vertinimas ir analizė leidžia daryti pagrįstą išvadą, jog nekaltumo prezumpcijos deramas užtikrinimas sovietinės okupacijos metu buvo

nesuderinamas su tuometine teisine sistema, o šio principo egzistavimas buvo tik deklaratyvus. Sovietų Sąjungoje teisinių principų paskirtis buvo valdyti ir kontroliuoti visuomenę, o teisingumo užtikrinimas nebuvo prioritizuojamas. Nekaltumo prezumpcijos principas buvo ignoruojamas arba taikomas tik formaliai, kadangi pagrindinį vaidmenį užėmė valdžios interesai. Tokia praktika lėmė tai, kad asmuo, laikomas nekaltu pagal įstatymą, realybėje dažnai buvo laikomas kaltu, jei tai atitiko politinius ar ideologinius režimo tikslus. Tokia praktika egzistavo iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo.

1990 m. kovo 11 d. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, baudžiamosios teisės sistema kardinaliai keitėsi, o pakeitimai betarpiškai buvo susiję ir su nekaltumo prezumpcijos taikymu bei užtikrinimu. Šis principas buvo įteisintas iškart po Nepriklausomybės atkūrimo – Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme (toliau – LPI) (Goda, 2002, p. 44). Priėmus LPI, valstybei kilo pareiga kuo greičiau atsiriboti nuo sovietinės teisėsaugos organų įtakos (Ancelis, 2006, p. 48), todėl vienas iš esminių pokyčių buvo aptariamo teisės akto 122 straipsnis, kuris sako: *„Asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas nebus įrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Nuosprendžiai priimami Lietuvos Respublikos vardu.“*, o 33 straipsnyje įtvirtinama, jog: *„Remiantis nekaltumo prezumpcija, niekas negali būti persekiojamas kaip nusikaltėlis be įstatymo numatyto pagrindo ir nustatytos tvarkos. Niekas negali būti suimamas kitaip, kaip tik įstatymo nustatytais atvejais ir tik teismo nutartimi ar prokuroro sankcija. Kiekvienam piliečiui garantuojama teisinė gynyba nuo jo sulaikymo momento.“* (Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio..., 1990). Daroma išvada, jog po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos teisei sistemai formuoti buvo pasirinkti racionalesni, į kiekvieno žmogaus interesų užtikrinimą orientuoti metodai. Vėliau, 1992 m., LPI pakeitė ir šiomis dienomis galiojanti Konstitucija, į kurios 31 straipsnį buvo perkelta jau suformuluota nekaltumo prezumpcijos nuostata.

Nekaltumo prezumpcijos raidai ir įsitvirtinimui Lietuvoje padėjo ir didžiausią įtaką padarė tarptautinė politika. Lietuva, 1993 m. tapdama Europos Tarybos nare, įsipareigojo ratifikuoti Konvenciją, tokiu būdu pripažįstant Europos žmogaus teisių komisijos (toliau – EŽTK) kompetenciją nagrinėti individualius skundus bei EŽTT jurisdikcijos privalomumą, taip pat prisijungti prie Europos Tarybos Statuto ir užtikrinti jo 3 straipsnyje įtvirtintų teisinės valstybės principų bei žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių įgyvendinimą (<https://mission-ce.mfa.lt/>, 2021). Tokie reikalavimai skatino Lietuvos baudžiamojo proceso reformas, o visas įstatymų tobulinimo procesas vedė Europos Sąjungos (toliau – ES) narystės link, buvo siekiama Lietuvos teisinės sistemos atitikimo ES teisei.

Kaip minėta, Lietuvai tapus Europos Tarybos nare, EŽTT sprendimai tapo privalomi ir pradėjo turėti realų poveikį nacionaliniams teismams. Lietuvos teismų formuojama praktika turėjo atitikti EŽTT praktiką ir laikytis juose suformuotų išaiškinimų. Todėl EŽTT pateikti išaiškinimai dėl nekaltumo prezumpcijos principo turėjo didelę įtaką Lietuvos teismams nagrinėjant šio principo tinkamo užtikrinimo klausimus. Dar 1983 m. EŽTT byloje Minelli prieš Šveicariją EŽTT išaiškino svarbų nekaltumo prezumpcijos pažeidimo aspektą – principas bus pažeistas tuo atveju, jei, neįrodžius kaltinamojo kaltės pagal įstatymą ir ypač nesuteikus jam galimybės pasinaudoti teise į gynybą, teismo sprendime dėl kaltinamojo bus išreikšta nuomonė, kad jis yra kaltas (EŽTT sprendimas byloje Minelli prieš Šveicariją, peticijos Nr. 8660/79). Vėliau, 1993 m., EŽTT pateikė išaiškinimą, jog negalima iš naujo kelti kaltės klausimo, kai jau yra priimtas išteisinamasis nuosprendis, kadangi toks elgesys yra nesuderinamas su nekaltumo prezumpcija (EŽTT sprendimas byloje Sekanina prieš Austriją, peticijos Nr. 13126/87). Dar vienas svarbus išaiškinimas pateiktas EŽTT byloje Allenet de Ribemont prieš Prancūziją, kurioje teigiama, jog nekaltumo prezumpcijos taikymo sritis neapsiriboja tik teisėjais ir teismu. Nekaltumo prezumpcijos principą gali pažeisti ir kitos valdžios institucijos (EŽTT sprendimas byloje Allenet de Ribemont prieš Prancūziją, peticijos Nr. 15175/89). Toks išaiškinimas pateiktas ir pirmojoje byloje prieš Lietuvą, kurioje kvestionuojamas nekaltumo prezumpcijos tinkamo užtikrinimo klausimas – 2000 m. EŽTT byloje Daktaras prieš Lietuvą pateikti išaiškinimai dėl valstybės pareigūnų teiginių, išsakytų dar prieš asmens pripažinimą kalto dėl nusikaltimo padarymo. Sprendime teigiama, jog nekaltumo prezumpcija bus pažeista tuo atveju, jei valstybės pareigūno pasisakyme dėl asmens, kuriam pateikti kaltinimai padarius nusikalstamą veiką, galima įžvelgti išankstinį įsitikinimą dėl jo kaltumo dar prieš priimant galutinį sprendimą įstatymų nustatyta tvarka. Be to, nekaltumo prezumpciją gali pažeisti ne tik teismai ir teisėjai, bet ir kitos valdžios institucijos, įskaitant prokurorus, jei jų pareiškimai sudaro įspūdį, kad asmuo yra kaltas, nors toks vertinimas dar nėra pagrįstas įsiteisėjusiu nuosprendžiu (EŽTT sprendimas byloje Daktaras prieš Lietuvą, peticijos Nr. 42095/98). Šie EŽTT išaiškinimai, susiję su nekaltumo prezumpcijos taikymo ribomis, valstybės pareigūnų teiginiais prieš pripažįstant asmenį kalto įstatymų nustatyta tvarka, kaltės klausimo kėlimo po išteisinamojo nuosprendžio priėmimo yra esminiai Lietuvos teismų praktikoje sprendžiant klausimą dėl nekaltumo prezumpcijos pažeidimo.

Akivaizdūs nekaltumo prezumpcijos užtikrinimo pokyčiai pastebimi ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – KT) jurisprudencijoje. 2000 m. KT nutarime yra teigiama, jog „*asmuo negali būti pripažintas kalto nusikaltimo padarymu ir kriminalinė bausmė niekam negali būti paskirta be tinkamos teisminės procedūros, leidžiančios*

kaltinamajam žinoti viską, kas jam inkriminuojama ir kuo pagrįsti reiškiami kaltinimai, taip pat parengti ir pateikti įrodymus gynybai. Tai turi būti užtikrinta baudžiamojo proceso normomis, kurios turi atitikti konstitucinius teisėtumo, lygybės įstatymui ir teismui, teismo ir teisėjų bešališkumo ir nepriklausomumo, viešo ir teisingo bylų nagrinėjimo principus.“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas). Vėliau, 2001 m., plėtodamas nekaltumo prezumpcijos principo įtvirtinimą Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje, yra konstatavęs, kad „*nekaltumo prezumpcija – tai pamatinis teisingumo vykdymo baudžiamųjų bylų procese principas, viena svarbiausių žmogaus teisių ir laisvių garantijų* (Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 12 d. nutarimas). Pagal Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą nekaltumo prezumpciją baudžiamajame procese kaltės įrodinėjimo našta tenka tyrimo institucijoms. Įtariamasis ar kaltinamasis savo nekaltumo įrodinėti neprivalo, tačiau, pasinaudodamas teise į gynybą, jis gali pateikti įrodymų ar argumentų, paneigiančių pareiktą kaltinimą. Kitais atvejais gynybos priemonės gali būti panaudojamos atsakomybę lengvinančioms aplinkybėms atskleisti. Todėl gynyba yra kryptinga baudžiamojo persekiojimo atsvara, kuria siekiama apsaugoti teisėtus įtariamojo ar kaltinamojo interesus [...]“ (Jurka, 2009, p. 107).

Apibendrinant galima daryti išvadą, jog laikotarpiu nuo Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo iki Lietuvai tampa ES nare, nekaltumo prezumpcija tapo realiai veikiančia teisės norma, o ne tik deklaratyviu principu, kurio veikimas sovietinės okupacijos metu buvo praktiškai neįmanomas. Įstatymų pakeitimai ir siekis atitikti ES teisės standartus užtikrino nekaltumo prezumpcijos veikimą nacionaliniu lygmeniu.

2004 m., kai Lietuva tapo ES nare, ES teisė tapo neatsiejama Lietuvos teisės sistemos dalis – ji tiesiogiai nustatė tam tikras teises ir pareigas nacionaliniu lygiu. Lietuvos teismai, būdami kartu ir ES teismais, įsipareigojo aiškinti nacionalinę teisę taip, kad ji neprieštarautų ES teisei, o kolizijos atveju – netaikyti su ja nesuderinamų nacionalinės teisės normų (Jarukaitis, 2023, p. 42). Nuo Lietuvos įstojimo į ES dienos, buvo priimta keletas reikšmingų tarptautinių teisės aktų, padariusių teigiamą įtaką nekaltumo prezumpcijos užtikrinimui Lietuvoje. Vienas svarbiausių tokio pobūdžio aktų yra Direktyva, kuri detalčiau reglamentavo nekaltumo prezumpciją ir teisę tylėti visoje ES. Direktyvoje yra apibrėžiamos asmens, įtariamo arba kaltinamo baudžiamajame procese, pagrindinės teisės, ypatingą dėmesį skiriant nekaltumo prezumpcijos tinkamam užtikrinimui. Remiantis Direktyva, ES valstybės narės privalo užtikrinti, kad valdžios institucijų viešuose pareiškimuose ir teismų sprendimuose, išskyrus atvejus, kai asmuo oficialiai pripažįstamas kaltu, jis nebūtų įvardijamas kaip kaltas. Be to, jos turi imtis priemonių, kad įtariamieji ir kaltinamieji nebūtų pristatomi kaip kalti teisme ar viešojoje

erdvėje naudojant fizinio suvaržymo priemones (eur-lex.europa.eu, 2017). Visos ES šalys įsipareigojo Direktyvą perkelti į savo šalies nacionalinę teisę, ne išimtis ir Lietuva, kuri atliko tam tikrus teisės aktų pakeitimus siekiant įgyvendinti Direktyvoje iškeltus tikslus. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2018 m. IV (pavasario) sesijos veiklos ataskaitoje teigiama, jog „*Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 21, 22, 44, 188, 189, 272 straipsnių ir priedo pakeitimo įstatymas Nr. XIII-1436 priimtas siekiant į Lietuvos nacionalinę teisę tinkamai perkelti 2016 m. kovo 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2016/343/ES dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektų užtikrinimo nuostatas, kurios garantuoja šiame ES instrumente įtvirtintas įtariamųjų ir kaltinamųjų pagrindines procesines teises ir garantijas, tokias kaip: teisę atsisakyti duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką (tai iš dalies Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnyje įtvirtintas principas, detalizuotas proceso įstatyme), taip pat proceso pradžioje būti informuotam apie šią teisę. Įstatyme taip pat įtvirtintas in dubio pro reo principas, reiškiantis, kad visos baudžiamojo proceso metu nepašalintos abejonės ir neaiškumai dėl nusikalstamos veikos padarymu įtariamo ar kaltinamo asmens kaltės ar kitų bylai reikšmingų aplinkybių turėtų būti vertinami nusikalstamos veikos padarymu įtariamo ar kaltinamo asmens naudai, ir yra įtvirtintas vienas iš nekaltumo prezumpcijos principo turinio esminių elementų.*“ (Lietuvos Respublikos Seimo teisės ir teisėtvarkos..., 2018).

Nekaltumo prezumpcijos principo taikymas ir užtikrinimas Lietuvos baudžiamajame procese sparčiai tobulėjo nuo Nepriklausomybės atkūrimo, ir galima teigti, jog šiomis dienomis tai yra realiai veikianti teisės norma, o ne tik deklaratyvus reiškinys. Nepaisant to, net ir šiandien nekaltumo prezumpcijos principo turinys išlieka diskusijų objektu, nes nėra galutinai ir aiškiai apibrėžtas, o teismų praktikoje dažnai susiduriama su nekaltumo prezumpcijos principo užtikrinimo kvestionavimu.

Vertinant nekaltumo prezumpcijos taikymą šių dienų baudžiamajame procese, galima išskirti du šio principo aiškinimo būdus: (1) principine *inde datae leges, ne fortior omnia posset* („Todėl buvo duoti įstatymai, kad stipresnysis negalėtų visko“) nuostata, kuri vis dar nėra įgijusi visuotinai pripažinto rašytinio baudžiamojo proceso reikšmės, bei (2) klasikinio baudžiamojo proceso tiesos paieškos teorija, kuri teigia, jog norint nustatyti tiesą baudžiamajame procese, pirmiausia turi egzistuoti dvi šalys – kaltinimas ir gynyba, kurios privalo turėti lygias teises ir galimybes (Jurka *et al.*, 2013, p. 41). Kertinė šiuolaikinio baudžiamojo proceso taisyklė – nepaversti beteisiu proceso objektu asmens, kuris traukiamas baudžiamajon atsakomybėn (Goda *et al.*, 2011, p. 103).

Analizuojant LAT formuojamą teismų praktiką, darbo autorė išskiria tris pagrindinius nekaltumo prezumpcijos turinio elementus, kurių tinkamas užtikrinimas dažnai būna kvestionuojamas teisme:

- Teismo baigiamuosiuose aktuose, kuriuose nėra konstatuojamas asmens kaltumas, neturi būti vartojamos jokios formuluotės ar išsireiškimai, kurie galėtų sukelti įspūdį, jog teismas vis dėlto laiko asmenį kaltu arba sieja jį su nusikalstama veika (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-182-489-2018).
- Vadovaujantis nekaltumo prezumpcijos principu, nusikaltimo padarymo įrodinėjimo pareiga tenka baudžiamąjį persekiojimą vykdančioms institucijoms. Kaltinamasis neprivalo įrodyti savo nekaltumo, o įrodymų naštos jam perkelti negalima. Visos abejonės turi būti aiškinamos kaltinamojo naudai (*in dubio pro reo*) (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-269-2013).
- Baudžiamojo proceso nutraukimas suėjus senaties terminams nėra lygus asmens išteisinimui. Tačiau nepaisant to, konstatuojant tam tikras aplinkybes negalima naudoti apkaltinamajame nuosprendyje naudojamų formuluočių. Asmens pripažinimas kaltu nutraukiant baudžiamąjį procesą reiškia nekaltumo prezumpcijos principo paneigimą (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-236-648-2020). Tęsiant baudžiamąjį procesą suėjus apkaltinamojo nuosprendžio senaties terminams, kai konstatuojama, jog kaltinamajam pareikšti kaltinimai buvo nepagrįsti, priimamas išteisinamasis nuosprendis. Tačiau kur kas sudėtingesnė situacija, susijusi su nekaltumo prezumpcijos išsaugojimu, kyla tuo atveju, kai konstatuojama, jog kaltinimai buvo pagrįsti ir išteisinamojo nuosprendžio priėmimas yra negalimas (Goda, 2018, p. 28).

Svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, jog nekaltumo prezumpcija yra glaudžiai susijusi su kitais baudžiamojo proceso principais. Jos pažeidimas gali reikšti ir kitų principų nepaisymą, o kitų principų pažeidimas gali lemti nekaltumo prezumpcijos netinkamą užtikrinimą. Asmuo gali būti pripažintas kaltu tik įstatymų nustatyta tvarka vykstančiame procese, kuriame užtikrintas visų baudžiamojo proceso principų laikymasis (Goda, 2002, p. 49-50).

Lietuvos teisinėje sistemoje įtvirtinta absoliuti nekaltumo prezumpcija, reiškianti, kad visų šio principo elementų turi būti laikomasi betarpiškai. Tuo tarpu Anglijos baudžiamojo proceso teisėje egzistuoja šio principo išimtys, kurios numato atvejus, kuomet

kaltinimo šalis privalo įrodinėti įtariamojo kaltumą. Prancūzijos teisės doktrinoje laikomasi nuomonės, kad nekaltumo prezumpcija nėra absoliuti dogma, o tik principas, kuris tam tikromis aplinkybėmis gali būti modifikuojamas įrodinėjimo našta perkeliant gynybos šaliai (Kurapka *et al.*, p. 364, 2011).

Galima daryti išvadą, jog nekaltumo prezumpcija yra vienas pagrindinių principų Lietuvos teisinėje sistemoje. Ilgą laiką nekaltumo prezumpcija buvo laikoma išskirtinai baudžiamajam procesui būdingu principu, o dabar vis dažniau įvardijamas kaip visai teisinei sistemai būdingas principas (Ažubalytė *et al.*, 2016, p. 128). Jei baudžiamajame procese nebūtų taikoma nekaltumo prezumpcija, taip pat neliktų ir pirmumo teisės gynybai. Tokiu atveju baudžiamasis procesas taptų įprasta teismo nagrinėjimo procedūra, panašia į civilinį procesą, kuriame kiekviena šalis privalo įrodyti savo pateikiamus faktus ir argumentus. Šis principas atitinka dar senovės Romoje suformuotą bendrąją taisyklę, pagal kurią įrodinėjimo pareiga tenka tam, kuris teigia, o ne tam, kuris neigia (lot. *onus probandi in cumbit ei qui affirmat, non ei qui negat*) (Panomariovas, 2013, p. 288).

Vis dėlto, nors nekaltumo prezumpcijos principas yra plačiai reglamentuotas tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu, jo tinkamas užtikrinimas vis dar yra pakankamai keblus ir neretai iškyla nekaltumo prezumpcijos užtikrinimo problemų. Baudžiamosios teisės doktrinos atstovas A. Gutauskas pabrėžia, kad nors nekaltumo prezumpcija yra fundamentali teisė, visuomenėje dažnai trūksta supratimo apie jos esmę. Profesorius atkreipia dėmesį į tai, kad žmonės linkę skubiai vertinti įtariamuosius kaip kaltus dar prieš teismo sprendimą, o tai prieštarauja nekaltumo prezumpcijos principui (Delfi, 2022).

2. PROBLEMINIAI NEKALTUMO PREZUMPCIJOS UŽTIKRINIMO ASPEKTAI TEISMŲ PRAKTIKOJE

Nekaltumo prezumpcijos praktinis įgyvendinimas, nepaisant pakankamai aiškiai įtvirtinto teisinio reglamentavimo, vis dar kelia daug iššūkių. Kaip jau minėta ankstesniame skyriuje, neretai teismų praktikoje susiduriama su tokiomis praktinėmis problemomis, kaip įrodinėjimo naštos (lot. *onus probandi*) neformalus perkėlimas kaltinamajam, verčiant jį įrodyti savo nekaltumą, *in dubio pro reo* principo, kuris reikalauja visas abejones, kurių nepavyksta pašalinti, aiškinti kaltinamojo naudai, pažeidimai bei senaties instituto taikymo problematika nekaltumo prezumpcijos principo užtikrinimo kontekste. Pažymėtina, jog *onus probandi* bei *in dubio pro reo* principai yra glaudžiai susiję tarpusavyje – jeigu valstybės pareigūnai ir institucijos, turintys pareigą įrodyti kaltę, nesurenka pakankamai aiškių ir patikimų įrodymų, patvirtinančių įtariamą kaltę, teismas privalo jį išteisinti. Tai reiškia, kad gynybos pusė neprivalo pateikti neginčijamų nekaltumo įrodymų – pakanka įrodyti, jog kaltinimui pagrįsti naudojami duomenys yra nepakankami, prieštaringi ar neleidžia daryti patikimos išvados dėl asmens kaltės (Goda *et al.*, 2005, p. 175)

2.1. *Onus probandi* ir nekaltumo prezumpcija

Įrodinėjimas – tai įstatymų nustatyta veikla, kurią vykdo ikiteisminio tyrimo institucijos ir jų pareigūnai, prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas, teismas ir proceso dalyviai (įtariamasis, kaltinamasis, gynėjas, nukentėjęsysis, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas, taip pat jų atstovai), kurios metu renkami, pateikiami, tikrinami ir vertinami duomenys, reikalingi nustatyti tiriamo įvykio aplinkybes, nusikalstamos veikos buvimą arba nebuvimą ir kitas aplinkybes, svarbias teisingam bylos išsprendimui (Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių..., 2007). Tačiau baudžiamojo proceso subjektų pareigos įrodinėjimo procese yra skirtingos – pareiga įrodinėti tenka valstybės pareigūnams ir institucijoms, o įtariamasis (kaltinamasis) turi teisę, bet ne pareigą aktyviai dalyvauti įrodinėjimo procese, kurio metu jis yra suinteresuotas pateikti atsakomybę švelninančius ar naikinančius duomenis (Goda *et al.*, 2005, p. 174-175).

Dar 1994 m. lapkričio 18 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarime buvo suformuluota nuostata, jog „pagal Konstitucijos 31 straipsnio pirmojoje dalyje įtvirtintą nekaltumo prezumpciją baudžiamajame procese kaltės įrodinėjimo našta tenka kvotos ir tardymo organams. Įtariamasis ar kaltinamasis savo nekaltumo įrodinėti neprivalo. Tačiau pasinaudodamas teise į gynybą jis gali pateikti įrodymų ar argumentų,

paneigiančių pareikštą kaltinimą. Kitais atvejais gynybos priemonės gali būti panaudojamos atsakomybę lengvinančioms aplinkybėms atskleisti. Todėl gynyba yra kryptinga baudžiamojo persekiojimo atsvara, kuria siekiama apsaugoti teisėtus įtariamąjo ar kaltinamojo interesus.“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas). Vis dėlto, nors baudžiamajame procese įrodinėjimo našta akivaizdžiai tenka kaltinimą palaikančiai šaliai, tačiau kai kuriose bylose kaltinamasis *de facto* yra verčiamas įrodyti savo nekaltumą. Analizuojant teismų praktiką, tokia problematika ypatingai išryškėja neteisėto praturtėjimo bylose.

Pirmiausia, analizuojant teismų praktiką, susijusią su neteisėtu praturtėjimu, svarbu akcentuoti, jog 2017 m. kovo 15 d. buvo priimtas Konstitucinio Teismo nutarimas dėl BK 189¹ straipsnio 1 dalies atitikties Konstitucijai. Pareiškėjų teigimu, ši nuostata gali pažeisti nekaltumo prezumpcijos, įrodinėjimo naštos paskirstymo ir kitus konstitucinius principus. LAT yra pažymėjęs, kad pagal BK 189¹ straipsnį asmens nesugebėjimas pagrįsti teisėtų pajamų turto įsigijimui nėra pakankamas kaltumui konstatuoti. Tačiau šiame straipsnyje naudojama formuluotė „*turtas, kuris negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis*“ neišvengiamai sukuria situaciją, kai pagrindžiant neteisėtą praturtėjimą remiamasi gaunamų pajamų ir turto disbalansu bei kaltinamo asmens negalėjimu to paaiškinti, o toks vertinimo modelis gali sukurti prielaidą dėl kaltės, pagrįstą netiesioginiais duomenimis. Todėl kyla rizika, kad įrodinėjimo našta *de facto* perkeliama kaltinamajam, o tai gali pažeisti nekaltumo prezumpciją. Vis dėlto, Konstitucinis Teismas pripažino, kad analizuojamas straipsnis neprieštarauja Konstitucijai, o atsakydamas į pareiškėjų argumentus dėl prieštaravimo nekaltumo prezumpcijai, teigė, jog įrodinėjimo procesas yra reguliuojamas BPK normomis, kuriomis remiantis įrodyti nusikalstamos veikos buvimo faktą yra prokuroro pareiga. Tuo tarpu įtariamasis (kaltinamasis) turi teisę duoti parodymus ir ginčyti jam pateiktus įtarimus (kaltinimus), tačiau nėra įpareigotas įrodyti, kad neteisėto praturtėjimo nusikalstamos veikos nepadarė. Todėl daroma išvada, jog BK 189¹ straipsnio 1 dalies teisinis reguliavimas nepažeidžia įrodinėjimo naštos taisyklės, asmuo nėra verčiamas duoti parodymų prieš save ir taip pat nėra pažeidžiamas nekaltumo prezumpcijos principas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas). Išanalizavus Konstitucinio Teismo išaiškinimus daroma išvada, jog BK 189¹ straipsnio 1 dalies nuostatos, kai jos aiškinamos ir taikomos vadovaujantis baudžiamojo proceso principais, nepažeidžia nekaltumo prezumpcijos principo ir įrodinėjimo našta nėra perkeliama kaltinamajai šaliai. Prokuroras išlieka atsakingas už kaltės įrodymą, o kaltinamasis neprivalo įrodyti savo nekaltumo.

Vis dėlto, analizuojant teismų praktiką, suformuotą po Konstitucinio Teismo nutarimo priėmimo, akivaizdu, jog problema dėl *de facto* įrodinėjimo naštos perkėlimo kaltinamajam ir nekaltumo prezumpcijos pažeidimų vis dar išlieka aktuali. 2022 m. birželio 29 d. LAT nutarime buvo kvestionuojamas *onus probandi* principo pažeidimas. Kasatorius skunde nurodo, jog „*netinkamas BK 189¹ straipsnio 1 dalies aiškinimas ir taikymas apeliacinės instancijos teisme susijęs su onus probandi (įrodinėjimo našta) perkėlimu kaltinamajam, taip pat esminio baudžiamosios teisės principo nemo tenetur se ipsum accusare (teisė nekaltinti savęs) pažeidimu apeliacinės instancijos teisme. Apeliacinės instancijos teismas perkėlė kasatoriui pareigą įrodinėti, kad jis yra nekaltas, ir apkaltinamąjį nuosprendį grindė tuo motyvu, kad kasatorius savo pajamų teisėtumo neįrodė.*“ (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-192-648/2022). Analizuojant 2021 m. lapkričio 29 d. Kauno apygardos teismo nutartį Nr. 1A-408-593/2021 matyti, kad kaltinamojo parodymai, duoti pirmosios instancijos teisme, apeliacinės instancijos teisme buvo vertinami itin detalai. Vis dėlto, galutinėje teismo išvadoje vartojamos formuluotės kelia pagrįstų abejonų dėl įrodinėjimo naštos perkėlimo kaltinamajam, kas gali būti laikoma galimu nekaltumo prezumpcijos principo pažeidimu. Bylos nuosprendyje teigiama, jog „*kaltinamasis nesugebėjo paaiškinti, iš kur gavo pradinį kapitalą pirmajam batų verslui*“ (Kauno apygardos teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-408-593/2021), o, kaip minėta anksčiau, kaltinamasis apskritai neturi pareigos aktyviai dalyvauti įrodinėjimo procese. Todėl tokia formuluotė pagrįstai leidžia manyti, kad teismas vertino kaltinamojo nesugebėjimą pagrįsti nusikalstamos veikos aplinkybių kaip įrodymą jo kaltumui ir *de facto* įrodinėjimo našta perkėlė kaltinamajam.

Be kita ko, iki 2023 m. birželio 1 d. galiojusioje BK 189¹ straipsnio 1 dalies redakcijoje buvo įtvirtintas požymis „žinodamas arba turėdamas ir galėdamas žinoti“ kėlė itin daug keblumų teismų praktikoje. Analizuojamoje byloje, apeliacinės instancijos teisme prokuroras prašo pripažinti kaltinamojo sutuoktinę kalta dėl neteisėto praturtėjimo pagal BK 189¹ straipsnio 1 dalį, tačiau „*nepateikia nei vieno argumento, kuris įrodytų jos veiksmuose esant minėto nusikaltimo sudėtį, o ypač subjektyviąją šios nusikalstamos veikos pusę, t. y. kad I. V. suvokė, jog jos sutuoktinis, vykdydamas neaiškius verslo sandorius ar iš kitų nenustatytų šaltinių, įgyja turtą, kuris negali būti įgytas teisėtomis pajamomis.*“ (Kauno apygardos teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-408-593/2021). Šiuo atveju konstatuojamas nekaltumo prezumpcijos ir *onus probandi* paskirstymo taisyklių pažeidimas.

Šiuo klausimu kasacinio skundo argumentuose kasatorius teigia, jog „*BK 189¹ straipsnio 1 dalyje nustatytos normos ypatybė yra ta, kad požymis „žinodamas arba*

turėdamas ir galėdamas žinoti“, nurodytas normos dispozicijoje, kartu yra ir nusikalstamos veikos sudėties objektyvusis, ir subjektyvusis požymis, todėl netinkamas materialiosios baudžiamosios teisės aiškinimas ir taikymas tampa itin glaudžiai susijęs su Lietuvos Respublikos Konstitucijoje bei baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtintomis garantijomis, kurias apeliacinės instancijos teismas pažeidė. Tokia šios BK specialiosios dalies normos ypatybė nereiškia, kad pats įtariamasis (kaltinamasis, teisiamasis) privalo įrodyti, jog jis nežinojo (neturėjo ir negalėjo žinoti) apie pajamų neteisėtumą.“ (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-192-648/2022). Asmens „žinojimas“ rodo tyčinę kaltės formą, kai jis suvokia pavojingą veikos pobūdį ir nori taip veikti, o formuluotė „turėdamas ir galėdamas žinoti“ būdinga nusikalstamam nerūpestingumui, kai būtinas intelektualus kaltės elementas, grindžiamas objektyvia pareiga ir subjektyvia galimybe numatyti pavojingus padarinius (Drakšas, 2016, p. 227). Daroma išvada, jog netinkamas BK 189¹ straipsnio 1 dalies dispozicijoje įtvirtinto požymio „žinodamas arba turėdamas ir galėdamas žinoti“ aiškinimas lemdavo klaidingą išvadą, jog kaltinamasis privalo įrodyti ne tik teisėtą turto kilmę, bet ir tai, kad jis nežinojo apie galimą neteisėtą šaltinį. Tokia situacija prieštarauja nekaltumo prezumpcijai ir sukuria realią riziką, kad kaltinamojo teisė į teisingą bylos nagrinėjimą bus paneigta. Nemažai teisės doktrinos atstovų pastebėjo netinkamą BK 189¹ straipsnio formuluotę, o kai kurie šią sudėtį įvardijo „teisėkūros broku“, todėl įvertinus straipsnio formuluotės ydingumą, įstatymo Nr. XIV-1925 11 straipsniu buvo panaikinta analizuojamos BK normos „arba turėdamas ir galėdamas žinoti“ formuluotė (Kujalis, 2023, p. 71).

Įvertinus apeliacinės instancijos priimtus sprendimus bei kasatoriaus argumentus, LAT pateikė išvadas ir išaiškinimus dėl *onus probandi* perkėlimo kaltinamajam ir nekaltumo prezumpcijos pažeidimo neteisėto praturtėjimo bylose. „Kaip jau minėta, įrodinėjant BK 189¹ straipsnio 1 dalyje nustatyto nusikaltimo – neteisėto praturtėjimo sudėtį būtina paaisyti nekaltumo prezumpcijos principo ir iš jo kylančių reikalavimų. Vadovaujantis nekaltumo prezumpcijos principu, kaltinamasis neturi pareigos įrodyti praturtėjimo teisėtumo. [...] Atitinkamai Europos Žmogaus Teisių Teismas yra konstatavęs, kad tiek teisė į nekaltumo prezumpciją, tiek iš jos kylantis imperatyvas, kad įrodinėjimo našta tenka kaltintojui, nėra absoliutūs. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje savaime nėra draudžiamos fakto ir teisės prezumpcijos, veikiančios kiekvienoje nacionalinėje baudžiamojoje teisėje, tačiau valstybės visais atvejais privalo nustatyti pagrįstas tokių prezumpcijų ribas, atsižvelgdamos į sprendžiamo klausimo svarbą ir veiksmingai užtikrindamos asmens teisę į gynybą. [...] Tai, kad apeliacinės instancijos teismas įvertino nuteistojo parodymus, kuriuose šis nurodė galimą pajamų šaltinį, t. y.

užsienio valstybėse uždirbtas lėšas, nereiškia, kad tokiu būdu jis perkėlė nuteistajam įrodinėjimo našta. [...] Iš skundžiamo sprendimo išdėstymo matyti, kad aplinkybė, jog S. V., teigęs apie užsienio valstybėse verčiantis verslu uždirbtas lėšas, nesugebėjo atsiminti ir nuosekliai įvardyti, kurioje valstybėje, kokių verslu užsiėmė (teigė neprisimenantis, ar buvo įsteigęs oficialiai kokią nors įmonę, neįvardijo verslo partnerių ir kitų esą vystyto verslo ypatumų), traktuotina kaip fakto konstatavimas, leidęs S. V. parodymus vertinti kaip nepatikimus, prieštarigus ir nenuoseklius, bet ne kaip aplinkybę, pagrindžiančią kaltinamojo kaltę.“ (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-192-648/2022).

Siekiant kuo išsamiau išanalizuoti įrodinėjimo naštos perkėlimo kaltinamajam aspektus neteisėto praturtėjimo bylose, toliau bus nagrinėjama LAT 2019 m. balandžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-87-719/2019, kurioje kasacinis teismas pripažino apeliacinio teismo padarytus baudžiamojo proceso taisyklių pažeidimus, susijusius su *onus probandi* perkėlimu kaltinamajai šaliai.

Pirmosios instancijos teismas asmenį išteisino kaip nepadariusį veikos, turinčios nusikaltimo, numatyto BK 189¹ straipsnyje, požymių, tuo tarpu apeliacinės instancijos teismas pripažino kaltu ir paskyrė baudą. Nuteistoji kreipėsi į kasacinį teismą su argumentais, grindžiančiais apeliacinės instancijos padarytas klaidas. Vienas iš kasatorės skundo argumentų buvo tai, jog „*apeliacinės instancijos teismo išvada, kad L. M. kaltę neva pagrindžia tai, jog ji nepateikė patvirtintų kasos išlaidų kopijų, ne tik prieštarauja įstatymų reikalavimams, bet taip pat reiškia, kad teismas reikalavo iš kaltinamosios neįmanomo ir teisės aktuose nenustatyto elgesio, perkėlė jai įrodinėjimo pareigą ir apribojo galimybę gintis, nes akivaizdu, kad pateikti patvirtintų bankrutavusios ir jau likviduotos įmonės kasos išlaidų kopijų L. M. negalėjo dėl objektyvių priežasčių.*“ (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-87-719/2019). Toks kasatorės argumentas leidžia pagrįstai suabejoti apeliacinės instancijos teismo priimto sprendimo teisėtumu. Įrodinėjimo naštos perkėlimas kaltinamajam, ypač, kai reikalaujama įrodyti objektyviai neįmanomus dalykus, akivaizdžiai prieštarauja nekaltumo prezumpcijos principui.

Apeliacinės instancijos teismas, be kita ko, naudojo tokias formuluotes, kaip „*išteisintoji nepateikė jokių paaiškinimų ar objektyvių duomenų, kurie pagrįstų, jog ji realiai gavo pajamų iš šios veiklos*“, „*kurių teisėtumo ji [aut. pastaba – kaltinamoji] pagrįsti ir įrodyti negali*“ (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-87-719/2019). Tokios apeliacinio teismo formuluotės suponuoja faktą apie galimą nekaltumo prezumpcijos principo, kurio vienas iš elementų yra įrodinėjimo naštos perkėlimo kaltinamajam negalimumas, pažeidimą.

LAT šioje byloje pateikė išaiškinimus dėl tokių teiginių naudojimo: „*Toks teiginys, kad „išteisintoji nepateikė jokių paaiškinimų ar objektyvių duomenų, kurie pagrįstų, jog ji realiai gavo pajamų iš šios veiklos“, kelia pagrįstų abejonių, ar kaltinamajai neperkeliamą naštą įrodinėti savo nekaltumą. [...] Kaip jau buvo paminėta, kaltinamasis neturi pareigos įrodinėti praturtėjimo teisėtumo. Įrodyti, kad asmuo turėjo šį turtą nuosavybės teise, žinodamas [...], kad tas turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis, yra prokuroro pareiga. Todėl savininko nesugebėjimas pagrįsti turimo turto teisėtomis pajamomis savaime nėra pakankamas kaltumui nustatyti.*“ (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-87-719/2019). Tokia LAT pozicija leidžia daryti pagrįstą išvadą, jog teismų formuluotės, kuriose akivaizdžiai konstatuojamas faktas, jog kaltinamasis nepateikė įrodymų ar nesugebėjo pagrįsti pajamų teisėtumo, prieštarauja baudžiamojo proceso principams ir negali būti naudojamos kaip pagrindas pripažinti asmenį kaltu padarius nusikalstamą veiką.

Vis dėlto, analizuojant teismų praktiką akivaizdu, jog *onus probandi* klausimas aktualus ir kitokio pobūdžio bylose. 2012 m. LAT išnagrinėjo baudžiamąją bylą pagal fizinio asmens, kuris buvo nuteistas už turto pasisavinimą, dokumentų klastojimą, sukčiavimą dėl PVM ir pelno mokesčio nesumokėjimą bei apskaitos tvarkymo pažeidimus, ir juridinio asmens, nuteisto už sukčiavimą dėl PVM ir pelno mokesčio nesumokėjimo, PVM ir pelno mokesčio deklaracijų klastojimą bei apskaitos tvarkymo pažeidimus, kasacinius skundus. Kasatorių teigimu, pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai nurodė, kad fizinis asmuo turi pateikti įrodymus dėl bendrovės pinigų panaudojimo jos reikmėms, perkėlė įrodinėjimo naštą kaltinamajam ir tokiu būdu pažeidė nekaltumo prezumpciją (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-84/2012).

EŽTT praktikoje yra suformuota nuostata, jog asmens teisė baudžiamojoje byloje būti laikomam nekaltu ir reikalauti, kad kaltinančioji šalis prisiimtų pareigą įrodyti pareikštus įrodymus, nėra absoliuti, nes faktų ir teisės prezumpcijos veikia kiekvienoje baudžiamosios teisės sistemoje ir Konvencija jų nedraudžia (EŽTT sprendimas byloje Krumpholz prieš Austriją, peticijos Nr. 13201/05). Kitaip tariant, nors bendra taisyklė yra ta, jog įrodinėjimo našta priklauso kaltinančiajai šaliai, tačiau laikantis proporcingumo principo, kaltinamosios šalies gali būti prašoma pateikti įrodymus.

Analizuojamoje byloje LAT išaiškino, jog vien kaltinamojo paaiškinimai apie įmonės lėšų panaudojimą jos reikmėms, nepagrįsti konkrečiomis aplinkybėmis, kurias būtų galima patikrinti, negali būti laikomi pakankamais įrodymais, kurie paneigtų turto pasisavinimo sudėties buvimą. Remiantis BPK 20 straipsnio 4 dalimi, tokie deklaratyvūs, nepatikrinami kaltinamojo teiginiai neįgyja įrodymų statuso ir negali būti vertinami kaip

priešpriešiniai kaltinimo argumentams. LAT pažymi, kad reikalavimas pagrįsti tokius teiginius nelaikomas įrodinėjimo naštos perkėlimu kaltinamajai šaliai, nes pareiga įrodyti kaltę vis tiek lieka kaltinančiajai šaliai (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-84/2012).

Apibendrinant daroma išvada, jog įrodinėjimo naštos perkėlimo kaltinamajam faktas finansinių nusikaltimų bylose laikomas įvykusi tuomet, kai sprendimą dėl asmens kaltės teismas grindžia vien kaltininko nesugebėjimu pagrįsti teisėtos turto kilmės ir paneigti kaltinimo. Tokiu atveju nustatomas galimas nekaltumo prezumpcijos principo, kuris nustato kaltinančiosios šalies pareigą įrodyti visas nusikaltimo sudėties aplinkybes įskaitant subjektyviąją pusę, pažeidimas. Kita vertus, kaltinamojo paaiškinimų nuoseklumo ir tikrumo vertinimas nereiškia įrodinėjimo naštos perkėlimo kaltinamajai pusei, jei byloje vis tiek siekiama įvertinti, ar kaltinimą pagrindžia pakankami ir patikimi įrodymai, surinkti kaltinančiosios šalies. Svarbu akcentuoti, jog įrodinėjimo naštos priklausymas kaltinančiajai šaliai nėra absoliutus ir nuo šios taisyklės gali būti nukrypstama laikantis proporcingumo principo. Vis dėlto, bet kokie teismo motyvai, grindžiantys kaltę vien kaltinamojo nesugebėjimu pateikti informaciją, paaiškinimus ar dokumentus, gali būti vertinami kaip esminis baudžiamojo proceso pažeidimas, paneigiantis kaltinamojo teisę į teisingą bylos nagrinėjimą.

2.2. *In dubio pro reo* principo taikymas ir su juo susijusios praktinės problemos

Nekaltumo prezumpcijos principo esminė sudedamoji dalis yra nuostata, jog visos nepašalintos abejonės turi būti aiškinamos kaltinamojo (įtariamąjo) naudai (*in dubio pro reo*), o ši nuostata yra glaudžiai susijusi tiek su įrodinėjimo pareigos paskirstymu, tiek su visapusišku byloje surinktų įrodymų vertinimu (Goda *et al.*, 2005, p. 175). Iš to išplaukia viena pagrindinių *in dubio pro reo* principo funkcijų – užtikrinti nekaltumo prezumpcijos tinkamą įgyvendinimą, o nuostata, kad visos nepašalintos abejonės dėl kaltinamojo kaltės turi būti aiškinamos jo naudai suponuoja sąsają su įrodinėjimo pareigos paskirstymu – būtent kaltinimą palaikanti institucija privalo pateikti įtikinamus ir patikimus įrodymus, o kaltinamajam nėra priskiriama pareiga įrodyti savo nekaltumą.

Apie *in dubio pro reo* principo, kaip nekaltumo prezumpcijos sudedamosios dalies, tinkamą aiškinimą ir pritaikymą baudžiamajame procese yra pasisakęs ir LAT, kuris nurodė, jog „*Aiškinant in dubio pro reo principo turinį, paprastai neribojamas bylos aplinkybių, reiškinių ar faktų, dėl kurių gali kilti abejonės, aiškinamos kaltinamojo naudai,*

sąrašas. Abejonės gali kilti dėl bet kurių bylos elementų: dėl faktinių nusikalstamos veikos aplinkybių buvimo, dėl teisinių veikos požymių (nusikalstamos veikos sudėties elementų ar požymių, kitų nusikalstamos veikos kvalifikavimui reikšmingų aplinkybių) buvimo, dėl sąlygų, būtinų duomenų pripažinimui įrodymais, buvimo; dėl atskirų įrodymų patikimumo ir jų įrodomosios reikšmės; įrodymų visumos pakankamumo nusikalstamą veiką padariusio asmens kaltumui konstatuoti ar kitų nagrinėjant bylą sprendžiamų klausimų. Pažymėtina, kad kaltinamojo naudai aiškinamos ne bet kokios abejonės ir ne bet kada, o tik tokios, kurių neįmanoma pašalinti, ir tik tada, kai, išnaudojus visas galimybes, nepavyksta jų pašalinti. Pažymėtina ir tai, kad abejonių pašalinimo būdas yra ne tik BPK nustatytų veiksmų, kuriais tikrinami byloje esantys įrodymai ar gaunami nauji duomenys, atlikimas, bet ir tinkamas, atliktas laikantis įstatyme nustatytų taisyklių, įrodymų vertinimas.“ (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-30-689-2018).

Vis dėlto, nors LAT yra aiškiai apibrėžęs *in dubio pro reo* principo taikymo ribas, teismų praktikoje vis dar pasitaiko sunkumų dėl nuoseklaus ir tinkamo šio principo įgyvendinimo. Analizuojant teismų praktiką, pastebima apkaltinamojo nuosprendžio, kurio priėmimas yra tiesiogiai susijęs su *in dubio pro reo* principo įgyvendinimu baudžiamajame procese, problematika (LAT nutarčių baudžiamosiose bylose Nr. 2K-221-628-2024, 2K-224-628-2024, 2K-9-594-2024, 2K-95-1073/2024 analizė). Įstatymas aiškiai įtvirtina reikalavimus apkaltinamojo nuosprendžio turiniui, kuriame, be kita ko, svarbią reikšmę turi įrodymai. Apkaltinamajame nuosprendyje privaloma ne tik nurodyti įrodymus, kuriais remiantis daromos išvados dėl kaltinimo, bet ir atlikti išsamią jų analizę, atskleidžiant tiek įrodymų turinį, tiek jų pagrindus nustatytas faktines aplinkybes. Nuosprendis negali būti prieštaringas ar nemotyvuotas – sprendimas laikytinas nepakankamai pagrįstu, jei jame nėra paneigti kaltinimui prieštaraujantys įrodymai. Esant įrodymų prieštaravimams, teismas privalo aiškiai argumentuoti, kodėl vienos aplinkybės pripažįstamos įrodytomis, o kitos – atmetamos (Goda *et al.*, 2003, p. 206).

Minėtų bylų analizė leidžia suprasti, jog problemos kyla tuomet, kai sprendimas dėl abejonių buvimo ar jų svarumo yra grindžiamas subjektyviu teisėjo vertinimu, o tai sukelia riziką, jog apkaltinamasis nuosprendis bus priimtas formaliai įvertinus įrodymus, nepakankamai įsigilinus į jų patikimumą ir įrodomąją reikšmę.

Vienoje iš analizuojamų LAT bylų, kasacinio skundo argumentuose teigiama, jog apeliacinės instancijos teismas, išteisindamas kaltinamąjį, padarė esminių baudžiamojo proceso pažeidimų – netinkamai pritaikė baudžiamąjį įstatymą, nepakankamai motyvavo procesinį sprendimą, selektyviai vertino įrodymus ir nepateikė išsamių teisinių argumentų dėl pirmosios instancijos teismo išvadų. Be to, principas *in dubio pro reo* buvo taikytas

neįgyvendinus pareigos išnaudoti visas abejonių pašalinimo galimybes, o tai kliudė teismui objektyviai ir visapusiškai išnagrinėti bylą (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-224-628/2024). Iš kasatoriaus teiginio būtų galima daryti išvadą, jog yra iškreipiama *in dubio pro reo* principo esmė, kuria siekiama apsaugoti asmenį nuo nepagrįsto nuteisimo, kartu reikalaujama ir aktyvaus ir visapusiško teismo vaidmens siekiant tiesos byloje. Vis dėlto, kasacinėje nutartyje LAT išaiškino, kad apeliacinės instancijos teismas turi teisę savarankiškai iš naujo vertinti pirmosios instancijos teismo ištirtus įrodymus ir padaryti kitokias išvadas, tačiau tai savaime nereiškia įrodymų vertinimo taisyklių pažeidimo. Pabrėžiama, kad apkaltinamasis nuosprendis gali būti priimtas tik tuomet, kai kaltinamojo kaltė yra visiškai ir neabejotinai įrodyta patikimais, neprieštariniais, tarpusavyje susijusiais ir nuosekliai analizuotais įrodymais, iš kurių logiškai išplaukia kaltę patvirtinančios išvados. Teismas taip pat akcentavo, kad *in dubio pro reo* principas taikomas tik tuo atveju, kai išnaudojus visas galimas priemones neįmanoma pašalinti abejonių, ir tokios abejonės turi būti aiškinamos kaltinamojo naudai. Šiuo atveju LAT konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismas tinkamai įvertino visus bylos įrodymus, pašalino pirmosios instancijos teismo padarytus vertinimo klaidų aspektus bei pagrįstai taikė *in dubio pro reo* principą, nes byloje nebuvo pakankamai objektyvių įrodymų, leidžiančių konstatuoti kaltinamojo kaltę (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-224-628/2024).

Kitoje kasacinėje baudžiamojoje byloje buvo keliamas *in dubio pro reo* principo tinkamo įgyvendinimo klausimas, argumentuojant, jog teismas nepakankamai motyvavo sprendimą dėl nukentėjusiosios parodymų atmetimo, nepateikė išsamių teisinių argumentų, pagrindžiančių jų neįtraukimą į įrodymų vertinimą. Be to, buvo pažymėta, kad ikiteisminio tyrimo metu nebuvo atlikti išsamūs ir visapusiški tyrimo veiksmai – įrodymai nebuvo renkami aktyviai, o tyrimas iš esmės apsiribojo tik kelių liudytojų parodymais. Tokie proceso trūkumai vertintini kaip pažeidžiantys nekaltumo prezumpciją bei suponuojantys netinkamą *in dubio pro reo* principo taikymą. Analizuojant LAT nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 2K-95-1073/2024, teismas konstatavo, jog kasatoriaus argumentai yra pagrįsti ir akcentavo, jog apkaltinamasis nuosprendis gali būti priimtas tik tokiu atveju, kai kaltinamojo kaltė yra visiškai ir patikimai įrodyta. Sprendimą priimančio teismo privalo savo išvadas grįsti patikimais, tarpusavyje suderintais bei loginės analizės būdu susietais įrodymais. Įrodymų pakankamumo vertinimas, remiantis kasacinės instancijos teismo išaiškinimais, apima du esminius aspektus: visų pirma – ar surinktų įrodymų pakanka kiekvienam nusikalstamos veikos požymiui patvirtinti, antra – ar jų visuma leidžia daryti pagrįstą ir logiškai nuoseklų išvadą apie visų požymių buvimą kaltininko veikoje. Esant įrodymų stokai, kai kaltinime nurodytos veikos padarymo nepatvirtina pakankama

duomenų visuma, teismas privalo vadovautis *in dubio pro reo* principu. Tai reiškia, kad apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas spėlionėmis ar prielaidomis; duomenų, leidžiančių tik manyti apie galimai įvykdytą nusikalstamą veiką, nepakanka kaltės konstatavimui. Nenustačius bent vieno būtinojo požymio, asmuo turi būti išteisinamas (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-95-1073/2024).

Be kita ko, kasacinis teismas yra pažymėjęs, kad „*baudžiamojo proceso principas visas abejones vertinti kaltinamojo naudai (lot. in dubio pro reo), draudimas grįsti apkaltinamąjį nuosprendį prielaidomis yra pažeidžiami tada, kai apkaltinamasis nuosprendis priimamas neišsiaiškinus visų bylai teisingai išspręsti reikšmingų aplinkybių. Tačiau vien tik baudžiamajon atsakomybėn traukiamo asmens manymas, kad jo gynybinė versija nėra pakankamai paneigta, nėra pagrindas konstatuoti, jog sprendimas byloje yra priimamas pažeidžiant BPK nuostatas*“ (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. K-9-594/2024).

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad LAT praktikoje *in dubio pro reo* principo taikymui keliama itin aukšti standartai, kurie neatsiejami nuo kaltinamojo teisių apsaugos ir teisingo baudžiamojo proceso užtikrinimo. Teismas pabrėžia, jog apkaltinamasis nuosprendis gali būti priimamas tik tada, kai kaltė yra visiškai ir neabejotinai įrodyta, remiantis patikimais, nuosekliai analizuotais ir tarpusavyje suderintais įrodymais. Neužtenka vien spėlionių ar prielaidų – kiekvienas nusikalstamos veikos požymis turi būti pagrįstas aiškia ir logiška įrodymų visuma. Taip pat akcentuojama, kad *in dubio pro reo* principas nėra savarankiška gynybos priemonė ar formali teisė į išteisinimą esant menkiausioms abejonėms. Šis principas taikytinas tik tuomet, kai visos įstatyme numatytos priemonės abejonėms pašalinti yra išnaudotos, tačiau sprendimo priėmimo momentu vis dar lieka neišsklaidytų, objektyviai pagrįstų abejonių, kurios turi būti aiškinamos kaltinamojo naudai. Kasacinis teismas taip pat pažymi, kad teismo pareiga yra aktyviai ir visapusiškai tirti bylą, o ne pasyviai konstatuoti įrodymų trūkumą. Tinkamas *in dubio pro reo* principo įgyvendinimas reiškia ne tik formaliai teisingą sprendimą, bet ir realią kaltinamojo teisių apsaugą, kurios neatsiejama dalis – kruopštus ir motyvuotas įrodymų vertinimas. Šie LAT suformuluoti standartai sudaro aiškią metodologinę bazę tolesnei teismų praktikos raidai bei prisideda prie teisinio saugumo ir pasitikėjimo teisine sistema stiprinimo.

2.3. Nekaltumo prezumpcijos pažeidimai nutraukiant bylą suėjus baudžiamojo proceso senaties terminams

Vienas iš baudžiamojo proceso principų yra proceso greitumas, kuris reikalauja, kad nuo nusikalstamos veikos padarymo iki jos išaiškinimo ir sankcijos paskyrimo praeitų kuo mažesnis laiko tarpas (Goda *et al.*, 2005, p. 62). Tačiau neretai baudžiamajame procese susiduriama su ilgai truncančiu procesu, kuris iš esmės pažeidžia proceso greitumo principą. Tokią praktiką gali lemti tokie veiksniai, kaip komplikuotas įrodymų rinkimas, teisinės bylos sudėtingumas, piktybiškas vilkinimas, įstatymų ar teisės aktų pakeitimai. Ilgai vykdant ikiteisminį tyrimą ar bylos nagrinėjimą teisme, mažėja kaltininko pavojingumas, jo ryšys su padaryta nusikalstama veika, silpnėja sėkmingo kaltinimo perspektyvos bei galimybės surinkti duomenis, neigiančius kaltinančius duomenis (Bikelis, 2010, p. 38). Dėl šios priežasties baudžiamojoje teisėje yra numatytas senaties institutas.

Senaties instituto reikalingumas vis dar yra diskusinis klausimas – kai kurių valstybių baudžiamojoje teisėje šis institutas apskritai nėra taikomas. Vis dėlto, Lietuvoje senaties institutas taikomas pakankamai plačiai – šio instituto taikymas nepateisinamas tik nusikaltimams žmogiškumui ir karo nusikaltimams (Bikelis, 2010, p. 34-35). Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) bendrojoje dalyje reglamentuojamas senaties institutas, kuris apima tiek baudžiamosios atsakomybės taikymo, tiek paskirtos bausmės vykdymo ribojimus laiko atžvilgiu. BK 95 straipsnyje nustatytas apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminas, o 96 straipsnyje – senaties terminas, taikytinas apkaltinamojo nuosprendžio vykdymui (Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas, 2000).

Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatis yra baudžiamojo įstatymo nustatytas terminas, kuriam suėjus nusikalstamą veiką padaręs asmuo negali būti traukiamas baudžiamajon atsakomybėn, o tuo tarpu apkaltinamojo nuosprendžio vykdymo senatis yra terminas, kuriam suėjus neįvykdytas apkaltinamasis nuosprendis negali būti vykdomas ir nuteistasis atleidžiamas nuo paskirtos bausmės atlikimo (Goda *et al.*, 2003, p. 497). Pati senaties sąvoka suponuoja tai, kad senaties institutas taikomas nusikalstamos veikos padarymo atveju, tačiau jo taikymas negali būti prilyginamas asmens išteisinimui dėl nusikalstamos veikos – tai yra baudžiamojo proceso nutraukimas nereabilituojančiais pagrindais (Piesliakas, 2008, p. 428). Tokia situacija, kai nėra priimamas apkaltinamasis nuosprendis, tačiau asmeniui inkriminuojamas nusikalstamos veikos faktas lieka neformaliai konstatuotas, kelia grėsmę nekaltumo prezumpcijos principo tinkamam užtikrinimui (Bikelis, 2012, p. 59). Įtariamojo (kaltinamojo) tiesioginio kaltės fakto nustatymo nebuvimas, tačiau suponuojamas įtarimas dėl nusikalstamos veikos atlikimo, gali daryti neigiamą įtaką asmens reputacijai ir socialinei integracijai, todėl ypatingai

svarbu užtikrinti, kad net ir suėjus senaties terminui, teisminiai procesai nepažeistų nekaltumo prezumpcijos.

Analizuojant senaties instituto ir nekaltumo prezumpcijos principo suderinamumo klausimą, svarbu išskirti dvi sąvokas – nekaltumo prezumpcijos paneigimas ir pažeidimas. EŽTT praktikoje konstatuota, jog nekaltumo prezumpcijos pažeidimas yra tada, kai iš anksto teisiškai nenustačius kaltinamojo kaltės ir ypač jam neturint galimybės pasinaudoti teise į gynybą, jo byloje priimtame nuosprendyje atsispindi nuomonė, kad asmuo yra kaltas. Taip gali būti ir nesant formalaus konstatavimo – pakanka argumentacijos, iš kurios galima spręsti, kad teisėjas mano, jog atitinkama šalis yra kalta (EŽTT sprendimas byloje Didu prieš Rumuniją, peticijos Nr. 34814/02). Tuo tarpu nekaltumo prezumpcijos paneigimas siejamas su kaltinamojo kaltumo įrodymu pagal įstatymą (Girdauskas, 2020, p. 38). Todėl daroma išvada, jog nutraukiant bylą suėjus apkaltinamojo nuosprendžio senaties terminui nekaltumo prezumpcija yra paneigiama.

Nagrinėjant Lietuvos teismų praktiką pastebima, jog baudžiamojo proceso nutraukimas suėjus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminui kėlė daug pagrįstų klausimų ryšium su nekaltumo prezumpcijos principo pažeidimu. 2012 m. kasacine tvarka buvo nagrinėjamas kasatorės skundas, kuriame nurodoma, jog skundžiamoje nutartyje buvo padaryta išlyga dėl asmenų kaltumo klausimo sprendimo negalimumo dėl suėjusių senaties terminų, tačiau nutartyje esantys teiginiai („*teisėjų kolegija nustato, jog A. Š., dirbdama teisėja (duomenys neskelbtini) teisme, veikdama bendrininkų grupe su J. R., veikdama tam tikromis aplinkybėmis ir pažeisdama tam tikrus teisės aktų reikalavimus, suklastojusi tikrus dokumentus bei pati į 2002 m. birželio 20 d. priimtą sprendimą įrašydama žinomai melagingas žinias, piktnaudžiaudama tarnybine padėtimi, priėmė neteisėtą ir nepagrįstą sprendimą, jos nusikalstami veiksmai atitinka BK 228 straipsnio 1 dalį; taip pat nustatyta, kad A. Š., dirbdama teisėja, veikdama bendrininkų grupe, suklastojo tikrus dokumentus, jos nusikalstami veiksmai atitinka BK 300 straipsnio 2 dalį; A. Š. nusikalstamas veikas padarė 2002 m. birželio 20 d.*“) tiesiogiai suponuoja asmens kaltumo įrodymą ir pažeidžia nekaltumo prezumpciją (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-9/2012).

2013 m. kasaciniame skunde taip pat buvo kvestionuojamas proceso nutraukimo dėl apkaltinamojo nuosprendžio senaties suėjimo termino suderinamumo su nekaltumo prezumpcijos principu klausimas. Anot kasatorių, pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai, priimdami sprendimą nutraukti procesą suėjus senaties terminui, neturėjo teisės spręsti asmens kaltumo klausimo. Kasatorių teigimu, konstatavimas, kad asmens padaryta veika atitinka baudžiamojo įstatymo straipsnius, prieštarauja nekaltumo prezumpcijos

principo turiniui ir iš jų kylantiems reikalavimams (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-591/2013).

2014 m. LAT baudžiamojoje byloje kasatorius teigė, jog priimant nuosprendį nutraukti baudžiamąją bylą suėjus apkaltinamojo nuosprendžio senaties terminui, taip pat buvo neišvengta formulučių, liudijančių apie asmens kaltę: „*Pasisakydamas dėl A. B. kaltės apeliacinės instancijos teismas nukrypo nuo baudžiamojoje jurisprudencijoje nusistovėjusios praktikos, kad procesiniuose sprendimuose, taikant senaties terminų teisinius padarinius, veika negali būti apibūdinama kaip nusikalstama, negali būti pasisakoma dėl subjektyviųjų nusikalstamos veikos požymių, kurių nurodymas gali sudaryti įspūdį, jog teismas laiko asmenį kaltu, kad formuluotės ir išvados bylose, baigiamose suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminui, neturi sudaryti įspūdžio, jog abejojama asmens, kurio byla nutraukta remiantis minėtu pagrindu, nekaltumu, negali būti ribojamos jo teisės ir laisvės, menkinamas orumas, garbė.*“ (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-276-2014).

Tokia teismų praktika akivaizdžiai suponavo faktą apie spragą teisės aktuose ir aiškaus reglamentavimo trūkumą. Sprendimas nutraukti baudžiamąjį procesą suėjus apkaltinamojo nuosprendžio senaties terminui negali būti prilyginamas nei apkaltinamajam nuosprendžiui, nei išteisinamajam. Iš tokio teiginio galima formuluoti taisyklę, jog sprendime nutraukti baudžiamąjį procesą turi būti vengiama formuluočių, kurios yra naudojamos apkaltinamajame nuosprendyje (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-9-2012). Nekaltumo prezumpcijos taisyklė reikalauja, kad asmuo būtų laikomas kaltu tik tada, kai tai įrodyta įstatymų nustatyta tvarka ir pripažinta įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, tačiau nutraukiant bylą suėjus apkaltinamojo nuosprendžio senaties terminams asmens kaltė nebūna įrodyta, todėl toks teisinis mechanizmas neturėtų būti naudojamas kaip galimybė išreikšti nuomonę apie asmens kaltę.

Tokia teismų praktika, parodžiusi itin opią problemą, susijusią su vienu svarbiausių baudžiamojo proceso principų – nekaltumo prezumpcija, reikalavo tolesnių sprendimų. Kertiniu momentu laikoma 2014 m. kasacine tvarka nagrinėta baudžiamoji byla, kurioje buvo skundžiama apeliacinės instancijos teismo nutartis dėl pirmosios instancijos teismo išteisinamojo nuosprendžio panaikinimo ir bylos nutraukimo suėjus senaties terminui. Pirmosios instancijos teismas išteisinimo nuosprendį priėmė, nes nebuvo įrodytas kaltinimų pagrįstumas, tačiau apeliacinės instancijos teismas, iš dalies patenkinęs prokuroro apeliacinį skundą, nusprendė panaikinti šį nuosprendį ir nutraukti bylą dėl suėjusio apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties termino. Kasacine tvarka nagrinėjant šią bylą, buvo vertinamas teismų taikytas senaties terminas ir sprendimų

priėmimo procedūros atitiktis teisės normoms (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-259/2014).

Analizuojamoje nutartyje, LAT pateikė savus išaiškinimus dėl minėtų straipsnių atitikties Konstitucijai. Pagal BK 95 straipsnį ir BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punktą, suėjus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminui, negali būti priimtas apkaltinamasis nuosprendis, o baudžiamasis procesas turi būti nutrauktas. Tačiau ši nuostata gali kelti klausimų dėl to, kaip šis procesas turi būti vykdomas, kai senaties terminas suėjo prieš priimant teismo nuosprendį, tačiau kaltinamasis prašo tęsti bylą ir priimti išteisinamąjį nuosprendį. Teisinis reguliavimas gali prieštarauti konstituciniam teisingumo principui, nes, nors senaties suėjimas apsaugo nuo baudžiamosios atsakomybės taikymo, tačiau teismo sprendime dėl nutraukimo negali būti įtvirtinta kaltės, nes tai pažeistų nekaltumo prezumpciją. Jei byla nutraukiama dėl senaties, teismas neturi teisės formuluoti kaltinimo ar išvesti išvados apie asmens kaltumą. Šiuo atveju BPK 3 straipsnio nuostatos, kurios užkerta kelią tęsti procesą suėjus senaties terminui, gali būti iššūkis konstituciniams principams, nes asmeniui turi būti garantuota teisė į teisingą ir viešą teismą, taip pat teisė į gynybą ir teisė būti pripažintam nekaltu, kol nesuteikiamas galutinis teismo sprendimas. Įvertinus visus aspektus, plenarinė sesija konstatavo, kad byloje yra pagrindas kreiptis į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar BPK 3 straipsnis ir BK 95 straipsnis yra suderinami su Konstitucija (LAT nutartis byloje 2K-P-259/2014).

Siekiant ištirti LAT keliamą problematiką dėl BK 95 straipsnio ir BPK 3 straipsnio atitikties Konstitucijai, Lietuvos Konstitucinis Teismas 2016 m. birželio 27 d. priėmė nutarimą dėl baudžiamojo proceso nutraukimo suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminui. G. Godos teigimu, šis Konstitucinio Teismo nutarimas įdomus tuo, jog, nors ir netiesiogiai, tačiau buvo konstatuota, kad nekaltumo prezumpcija nėra pakankama asmens, dėl kurio galimai padarytų veiksmų (neveikimo) buvo surašytas kaltinamasis aktas, teisių apsaugos garantija (Goda, 2018, p. 26).

Konstitucinis Teismas, išnagrinėjęs pareiškėjų teiginius, nutarime išaiškino, jog kvestionuojamas BPK 3 straipsnis turi būti aiškinamas plečiamai – baudžiamasis procesas, suėjus apkaltinamojo nuosprendžio senaties terminams, gali būti nutraukiamas tik tuo atveju, jei asmuo pagrįstai buvo kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką. Jei nustatoma, kad kaltinimai buvo nepagrįsti, priimamas išteisinamasis nuosprendis (Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas). Toks išaiškinimas suponuoja faktą, kad neužtenka tik nepagrįstai preziumuoti, jog įtariamasis galimai padarė nusikalstamą veiką. Iš Konstitucinio Teismo išaiškinimo išplaukia reikalavimas nustatyti faktus ir visas

aplinkybes, kurių visuma pagrįstai leistų daryti išvadą, kad asmens kaltinimas dėl padarytos nusikalstamos veikos buvo pagrįstas. Priešingu atveju, proceso nutraukimas suėjus apkaltinamojo nuosprendžio senaties terminams yra negalimas. Tai lemia netiesioginį įtvirtinimą, jog baudžiamasis procesas turi būti tęsiamas tol, kol bus surinkti pakankami duomenys, leidžiantys nutraukti procesą suėjus senaties terminams.

Priimdamas nutarimą, Konstitucinis Teismas konstatavo, jog tuo metu galiojusi BPK 3 straipsnio redakcija neprieštaravo Konstitucijai, tačiau nustatė kitų – BPK 235 straipsnio 1 dalies, 254 straipsnio 4 dalies (2003 m. balandžio 10 d. redakcija), 327 straipsnio 1 punkto (2007 m. birželio 28 d. redakcija) – nuostatų prieštaravimą Konstitucijai (Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas).

Akivaizdu, jog priimtas Konstitucinio Teismo nutarimas reikalavo imtis priemonių siekiant užtikrinti baudžiamųjų įstatymų atitikti Konstitucijai, išvengti anksčiau skyriuje minėtų teismų praktikos atvejų bei užtikrinti tinkamą nekaltumo prezumpcijos principo įgyvendinimą baudžiamajame procese. Dėl šios priežasties įstatymu Nr. XIII-805 buvo priimti BPK pakeitimai, kuriuose įtvirtinti pakeitimai, susiję nagrinėtu Konstitucinio Teismo nutarimu: įtvirtintas įpareigojimas teismui tęsti bylos nagrinėjimą, jei tokį reikalavimą išreiškia kaltinamasis, tol, kol bus įrodytas pateiktų kaltinimų pagrįstumas ir byla bus nutraukiama arba, priešingu atveju, jei konstatuojama, jog kaltinimai nepagrįsti – priimamas išteisinamasis nuosprendis (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso, 3..., 2017).

Kaip minėta anksčiau, bylos nutraukimas suėjus senaties terminams negali būti prilyginamas asmens išteisinimui, todėl tokie baudžiamųjų įstatymų pakeitimai suteikė teisę kiekvienam kaltinamajam siekti išteisinamojo nuosprendžio net ir tuo atveju, kai suėjo apkaltinamojo nuosprendžio senaties terminas. Šie pakeitimai, viena vertus, užtikrino kiekvieno asmens teisę būti pripažintam nekaltu, antra vertus, tokiaame reglamentavime galima išvelgti ir problematiką. Įstatymas reikalauja, kad nuosprendis nutraukti baudžiamąjį procesą suėjus apkaltinamojo nuosprendžio senaties terminams būtų priimtas tik tada, kai nustatoma, jog kaltinimai dėl nusikalstamos veikos buvo pagrįsti. Toks reglamentavimas netiesiogiai suponuoja faktą, jog tuo atveju, jei nebūtų suėję apkaltinamojo nuosprendžio senaties terminai, būtų priimtas apkaltinamasis nuosprendis. Tačiau, kaip minėta anksčiau, teismo baigiamuosiuose aktuose, kuriais nėra konstatuojamas asmens kaltumas, turi būti vengiama formuluočių, kurios leistų manyti, jog teismas, vis dėlto, laiko asmenį kaltu. Todėl teismams, motyvuojant sprendimą nutraukti baudžiamąją bylą bei pateikiant savo išvadas, kyla rizika panaudoti formuluotes, kurios yra būdingos apkaltinamajam nuosprendžiui ir tokiu būdu pažeisti nekaltumo prezumpciją.

Dėl tokio iš dalies ydingo reglamentavimo yra pasisakęs ir baudžiamosios teisės doktrinos atstovas G. Goda, kurio teigimu reikėtų pakeisti BK nuostatas ir numatyti, kad, suėjus apkaltinamojo nuosprendžio senaties terminams, vis tiek būtų galima priimti apkaltinamąjį nuosprendį, tačiau bausmė nebūtų skiriama (Goda, 2018, p. 33). Vis dėlto, nuo 2017 m. nauji pakeitimai, susiję su baudžiamuoju procesu suėjus apkaltinamojo nuosprendžio senaties terminams, nėra priimti. Todėl galima teigti, jog spraga įstatymuose vis dar egzistuoja.

Ydingą reglamentavimą įrodo ir tai, jog po Konstitucinio Teismo pateiktų išaiškinimų ir baudžiamąjo įstatymo pakeitimų, vis tiek pasitaiko atvejų, kuomet sprendime nutraukti bylą dėl suėjusių apkaltinamojo nuosprendžio senaties terminų, netiesiogiai konstatuojamas asmens kaltumas netinkamai motyvuojant sprendimą nutraukti bylą. Pavyzdžiui, 2020 m. LAT baudžiamąjoje byloje buvo konstatuotas nekaltumo prezumpcijos pažeidimas dėl nuosprendyje nutraukti baudžiamąją bylą suėjus apkaltinamojo nuosprendžio senaties terminui panaudotų teiginių, kurie akivaizdžiai suponavo faktą apie asmenų kaltumą. Šioje byloje pirmosios instancijos teismas priėmė išteisinamąjį nuosprendį suėjus apkaltinamojo nuosprendžio senaties terminams, tačiau nuosprendyje *„neapsiribojo „pagrįsto kaltinimo“ teiginiais, o kiekvienam išteisintajam taip suformulavo konkrečias nusikalstamų veikų padarymo aplinkybes, kuriose aiškiai įvardijami nusikalstami veiksmai, kaltės forma, kas leidžia manyti, jog teismas laiko išteisintuosius kaltais“*. Apeliacinės instancijos teismas tokį pirmosios instancijos teismo sprendimą panaikino, pagrįsdamas tuo, jog šis padarė neteisingas ir nepagrįstas išvadas dėl asmenų kaltės ir nepagrįstai priėmė išteisinamąjį nuosprendį. Vis dėlto, LAT konstatavo, jog asmenims, kuriems byla buvo nutraukta suėjus apkaltinamojo nuosprendžio senaties terminui, *„apeliacinės instancijos teismo nuosprendyje aprašyti veiksmai aiškiai įvardijami kaip nusikalstami, tai yra teismas, nuosprendyje nustatęs, kad A. R. ir R. R. „apgaulingai tvarkė teisės aktų reikalaujamą buhalterinę apskaitą“, nurodė aiškią išvadą, kad jie „šiais veiksmais padarė nusikaltimą, numatytą BK 222 straipsnio 1 dalyje“*. LAT teigimu, nors apeliacinės instancijos teismas pagrįstai panaikino pirmosios instancijos teismo priimtą išteisinamąjį nuosprendį, tačiau minėtos apeliacinio teismo formuluotės taip pat yra ydingos, kadangi jos būdingos apkaltinamajam nuosprendžiui ir nagrinėjamos bylos kontekste yra perteklinės, bei pažeidžiančios nekaltumo prezumpciją (LAT nutartis baudžiamąjoje byloje Nr. 2K-236-648/2020). Tokie atvejai tik patvirtina įstatymų tobulinimo reikalingumą ir pabrėžia būtinybę aiškiai įtvirtinti nuosprendžio nutraukti baudžiamąją bylą suėjus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminams turinį.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima teigti, jog senaties institutas Lietuvos baudžiamajame procese taikomas pakankamai plačiai, tačiau kyla teisės aiškinimo ir praktikos problemos, kai, nutraukus bylą dėl senaties, sprendime netiesiogiai konstatuojamas asmens kaltumas, tokiu būdu pažeidžiant nekaltumo prezumpciją. Konstitucinis Teismas išaiškino, jog bylos nutraukimas suėjus senaties terminams galimas tik tada, kai byloje nustatomas kaltinimų pagrįstumas, priešingu atveju turi būti priimamas išteisinamasis nuosprendis. Atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo išaiškinimus buvo atlikti ir teisės aktų pakeitimai. Vis dėlto, teisės doktrinos atstovai pripažįsta, jog dabartinis reguliavimas taip pat yra ydingas. Tai patvirtinta ir teismų praktika. Todėl, darbo autorės nuomone, reikalinga aiškiai reglamentuoti nuosprendžio dėl bylos nutraukimo suėjus senaties terminams turinį, arba, pritariant G. Godos siūlymui, keisti įstatyme numatytą bylos nutraukimo nuosprendį apkaltinamojo nuosprendžio priėmimu, tačiau neskiriant asmeniui bausmės.

3. NEKALTUMO PREZUMPCIJOS TAIKYMO IŠŠŪKIAI IR TEISINIO REGULIAVIMO TOBULINIMO KRYPTYS

Kaip jau aptarta ankstesniuose skyriuose, nekaltumo prezumpcijos, kaip kartinio baudžiamojo proceso principo, kuriuo grindžiamas teisinės sistemos pagrindas, taikymas dažnai tampa probleminis ne tik dėl teismų praktikoje pasitaikančių keblumų, tačiau ir dėl procesinių trūkumų bei griežtesnio teisinio reglamentavimo stokos. Neretai ikiteisminio tyrimo metu nekaltumo prezumpcijos pažeidimų galima išvelgti dėl viešos valstybinių institucijų pareigūnų komunikacijos apie įtarimus žiniasklaidoje, neproporcingų procesinių prievartos priemonių taikymo. Be kita ko, didelę įtaką daro ir viešasis diskursas – žiniasklaidos atstovų pranešimai, kurie suformuoja išankstinį kaltės įspūdį, taip pat ir politikų komentarai apie rezonansines bylas, kuriose dar nėra priimtas apkaltinamasis ar išteisinamasis nuosprendis.

Viena iš svarbiausių baudžiamojo proceso stadijų, kurios metu atliekamų veiksmų kruopštumas, tikslumas bei tinkamas įforminimas lemia visą nusikalstamos veikos tyrimo sėkmę ir rezultatus, yra ikiteisminis tyrimas (Bučiūnas *et al.*, 2017, p. 9). Tokia samprata suponuoja pareigą ikiteisminio tyrimo institucijoms surinkti ir įvertinti visą reikšmingą informaciją bei atlikti procesinius veiksmus laikantis teisinių normų, nepažeisti doktrinoje garantuojamų asmens teisių, užtikrinant teisingą ir nešališką teismo procesą vėlesniuose etapuose.

Lietuvos Respublikos BPK 177 straipsnis reglamentuoja svarbią taisyklę, susijusią su ikiteisminio tyrimo procesiniais veiksmais. Remiantis šiuo straipsniu, visa informacija, surinkta ikiteisminio tyrimo metu, laikoma konfidencialia. Daroma pagrįsta išvada, jog tokios įstatyme įtvirtintos normos nesilaikymas tiesiogiai pažeistų nekaltumo prezumpcijos vieną iš turinio elementų – ikiteisminio tyrimo metu asmens kaltė dar nėra įrodyta, todėl jis laikomas nekaltu, o išankstinis informacijos paskelbimas keltų grėsmę tokios taisyklės pažeidimui. Vis dėlto, lingvistiškai analizuojant BPK 177 straipsnio turinį pastebima, jog pirmoje dalyje teigiama, kad *„duomenys iki bylos nagrinėjimo teisme gali būti paskelbti tik prokuroro leidimu ir tik tiek, kiek pripažįstama leistina“*. Tokia nuostata tarsi suponuoja prieštarumą įtvirtintam ikiteisminio tyrimo informacijos konfidencialumui. Lietuvos Respublikos BPK komentare nurodyta, jog prokuroras *„gali nuspręsti, kad ribota informacija apie ikiteisminį tyrimą gali būti pateikiama dėl dviejų priežasčių: 1) buvo padaryta didesnė visuomenės susidomėjimą sukėlusios nusikalstamos veikos, visuomenę domina, ar tą veiką pavyks išaiškinti, ar teisėsaugos pareigūnai yra pasiekę kokių nors teigiamų rezultatų; 2) tam tikrą informacijos dalį būtina paskelbti tolesnio tyrimo*

organizavimo ar tyrimo taktikos sumetimais, pavyzdžiui, norint paraginti asmenis, ką nors žinančius apie tiriamą nusikalstamą veiką, duoti parodymus ar siekiant įtariamąjį ar jo bendrininkus priversti imtis tam tikrų veiksmų, kuriuos užfiksavus būtų lengviau išaiškinti nusikalstamą veiką.“ (Goda *et al.*, 2003, p. 453). Taigi, šioje situacijoje galima kelti klausimus: kokia apimtimi tokia informacija gali būti atskleidžiama visuomenei nepažeidžiant nekaltumo prezumpcijos? Ar tam, kad teisėsaugos pareigūnams „būtų lengviau“ atskleisti nusikalstamų veikų aplinkybes, verta pažeisti kiekvienam asmeniui garantuojamą teisę į jo garbę, orumą ir teisę būti laikomam nekaltu, kol teismas neįrodė priešingai? Ar įtariamąjo ar bendrininkų „privertimas imtis tam tikrų veiksmų“ neprieštaruja įtariamąjo teisei likti pasyviu baudžiamojo proceso subjektu?

Vieši teisėsaugos pareigūnų ar kitų valstybinių institucijų atstovų pasisakymai apie tiriamą nusikalstamą veiką, kuri sukėlė didelį visuomenės susidomėjimą, yra itin jautrus klausimas, nes tai gali daryti tiesioginę įtaką teisingumui ir kaltinamojo teisių apsaugai. Tokio pobūdžio komentarai viešojoje erdvėje gali paskatinti visuomenės neigiamą reakciją į nusikalstama veika įtariamą asmenį, taip pat ir daryti tiesioginį spaudimą teisėjams, todėl kyla klausimas, ar tokie pareigūnų ar kitų valstybinių institucijų atstovų pareiškimai neprieštaruja nekaltumo prezumpcijos principui. Šio klausimo analizė randama ir EŽTT praktikoje, o konkrečiai – 2017 m. sausio 24 d. sprendime byloje Paulikas prieš Lietuvą. Šioje byloje apeliantas teigė, jog vieši ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir kitų svarbių politinių figūrų pasisakymai viešojoje erdvėje padarė tiesioginę neigiamą įtaką teismui priimant sprendimą. Toks apelianto teiginys grindžiamas tuo, jog iškart po nusikalstamos veikos padarymo žiniasklaidoje pasirodė straipsniai, kurie suponavo faktą, jog įtariamasis yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką. Be kita ko, buvo skelbiami politinių veikėjų, policijos atstovų pasisakymai, nors ir ne tiesiogiai, tačiau formuluojantys kaltinimą įtariamajam (EŽTT sprendimas byloje Paulikas prieš Lietuvą, peticijos Nr. 57435/09). Akivaizdu, jog tokio pobūdžio nusikalstama veika, kuri sukėlė trijų vaikų mirtį, negali likti nepastebėta visuomenės ir informavimas apie tyrimo eigą yra būtinas siekiant išvengti dar didesnio žmonių pasipiktinimo. Vis dėlto, kaip minėta anksčiau, svarbu neperžengti nekaltumo prezumpcijos principo ribų ir informaciją teikti proporcingai.

Savo sprendime byloje Paulikas prieš Lietuvą EŽTT suformavo kertines nuostatas, kuriomis remiasi Lietuvos ir kitų valstybių nacionaliniai teismai, aiškindami ikiteisminio tyrimo metu surinktų duomenų atskleidimo klausimus: *pirma* – Konvencijos 6 straipsnio 2 dalis negali užkirsti kelio valdžios institucijoms informuoti visuomenę apie vykstančius baudžiamuosius tyrimus, tačiau reikalauja, kad tai būtų daroma atsargiai ir apdairiai, nepažeidžiant nekaltumo prezumpcijos. *Antra*, demokratinėje visuomenėje neįmanoma

visiškai išvengti informacijos apie rimtus nusikaltimus, kuriuos padarė asmuo, einantis valstybės tarnautojo pareigas, tačiau šis aspektas negali pateisinti bet kokių žodžių parinkimo valdžios atstovams teikiant interviu žiniasklaidai. *Trečia*, intensyvi neigiama žiniasklaidos kampanija neužkerta kelio į teisingą teismą. Teismas akcentuoja veiksnius, į kuriuos reikėtų atsižvelgti vertinant žiniasklaidos įtaką teismui: laikas, kuris praėjo nuo žiniasklaidos kampanijos pradžios iki teismo proceso pradžios, taip pat ar ginčijami leidiniai buvo priskiriami valdžios institucijomis ar su jomis susiję ir, žinoma, ar šie leidiniai turėjo įtakos teisėjams ir taip pakeitė bylos sprendimo rezultatą (EŽTT sprendimas byloje Paulikas prieš Lietuvą, peticijos Nr. 57435/09).

Tokie EŽTT išaiškinimai turi svarbią reikšmę vertinant nekaltumo prezumpcijos paisymo klausimus nacionaliniuose teismuose. Vis dėlto, nacionaliniai teismai, šiuo atveju konkrečiai – LAT, pateikia ir savų išvadų, kurias taip pat svarbu akcentuoti analizuojant nekaltumo prezumpcijos užtikrinimo klausimą Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. Viena iš tokių bylų, kuri susilaukė didelio visuomenės dėmesio ir tam tikra dalis bylos duomenų buvo aptarinėjama viešai – su UAB „MG grupe“ (buvusios „MG Baltic“) susijusi politinės korupcijos byla. Kasacine tvarka buvo nagrinėjami nuteistųjų skundai, kuriuose neišvengta nekaltumo prezumpcijos tinkamo užtikrinimo kvestionavimo. Vienas iš argumentų, pateikiamų kasaciniuose skunduose dėl galimo nešališko teismo ir nekaltumo prezumpcijos nesilaikymo, buvo tuometinio Specialiosios tyrimų tarnybos (toliau – STT) direktoriaus vieši pasisakymai žiniasklaidoje, kuriuose jis išreiškė išankstinę nuomonę apie nuteistųjų kaltę, o tokie pasisakymai galėjo daryti neigiamą įtaką teismui ir paveikti proceso nešališkumą (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-119-719/2024).

2022 m., bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme, tuo metu STT direktoriaus pareigas ėjęs Žydrūnas Bartkus, „Laisvės TV“ publikuotoje laidoje, kalbėdamas apie istorinę politinės korupcijos bylą, teigė: *„Mano vertinimu, šita byla, apie kurią mes kalbame, tai yra tas lakmuso popierėlis, kaip Lietuva vertina korupciją, ir kokios maksimalios bausmės arba kokį maksimalų atsaką, kokių priemonių gali imtis, kad tai ateity nepasikartotų. [...] Bus galima įsivaizduoti, kokia maksimali bausmė gali būti skiriama už korupcinį nusikaltimą.“* (Bartkus, 2022). Analizuojant STT direktoriaus duotą interviu, galima teigti, jog jo pasisakymai tarsi suponuoja faktą, kad asmenų kaltė byloje jau yra įrodyta ir vienintelis aspektas, kuris dar liko neaiškus – kokia bausmė bus paskirta už padarytą nusikalstamą veiką. Vis dėlto, kaip minėta anksčiau, interviu buvo duodamas tuo metu, kai byla vis dar buvo nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme stadijoje ir apkaltinamasis nuosprendis dar nebuvo priimtas, todėl tokie vieši pasisakymai, suponuojantys asmenų kaltę, gali būti vertinami kaip nekaltumo prezumpcijos pažeidimas.

Vertinant STT direktoriaus pasisakymus svarbu pabrėžti ir tai, jog jis yra aukščiausias pareigūnas šioje institucijoje, atsakingas už nacionalinio saugumo bei teisėsaugos užtikrinimą. Dėl tokių užimamų pareigų, STT direktoriaus pasisakymai turi didesnę reikšmę visuomenėje, kadangi jis atstovauja valstybei ir dažnai laikomas autoritetu kovoje su korupciniais nusikaltimais. „Laisvės TV” publikuotoje laidoje išsakyti komentarai yra ypatingai svarbūs, nes visuomenėje jie gali būti laikomi kaip oficialus valstybės požiūris, formuojantis viešąją nuomonę ir netgi formuoti teismo proceso rezultatus. Vis dėlto, išanalizavus STT direktoriaus viešus pasisakymus, išplėstinė teisėjų kolegija šioje byloje nustatė, jog nėra pagrindo konstatuoti nekaltumo prezumpcijos principo pažeidimo ir tai motyvavo dviem pagrindiniais argumentais: *pirmasis* – vieši valstybės pareigūnų pasisakymai, net ir pažeidžiantys nekaltumo prezumpciją, savaime nedaro realios įtakos teismui ir negali būti laikomi pagrindu konstatuoti baudžiamojo proceso neteisingumą. Toks aiškinimas grindžiamas EŽTT praktika, kuria remiantis nekaltumo prezumpcija pažeidžiama tik tokiu atveju, kai valstybės pareigūno pasisakymai apie kaltinamojo kaltę atspindi nuomonę, kad jis yra kaltas prieš tai įrodant įstatymų nustatyta tvarka. LAT išaiškino, kad sprendžiant klausimą, ar vieši pasisakymai pažeidė nekaltumo prezumpciją, būtina atsižvelgti į aplinkybių kontekstą, privaloma atskirti teiginius, kurie suponuoja nuomonę, kad asmuo yra kaltas, ir teiginius, kurie apibūdina įtarimo būseną. *Antrasis* kasacinio teismo argumentas susijęs su teisėjų nepriklausomumo principu, kuris ne tik draudžia išorinį kišimąsi į teismų veiklą, bet ir įpareigoja teisėjus išlikti neutraliems ir nepasiduoti valdžios, žiniasklaidos bei visuomenės įtakai. Be kita ko, EŽTT praktikoje laikomasi nuostatos, kad profesionalūs teisėjai, turintys atitinkamą mokymą ir patirtį, geba nepaisyti išorinės įtakos ir priimti nepriklausomus sprendimus (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-119-719/2024).

Apibendrinant tai, kas išanalizuota, galima teigti, jog pagal formuojamą EŽTT bei LAT praktiką, ikiteisminio tyrimo duomenų pavišėjimas visuomenei tam tikra apimtimi nėra nekaltumo prezumpcijos bei įstatyme įtvirtinto ikiteisminio tyrimo duomenų konfidencialumo pažeidimas. Atsižvelgiant į bylos turinį ir reikšmę visai teisinei sistemai, įvertinus visuomenės susidomėjimą, rezonansinių bylų viešas aptarimas reikalingas siekiant išvengti susiskaldymo visuomenėje, viešo žmonių teismo bei kai kuriais atvejais – nepasitikėjimo teisėsaugos institucijomis. EŽTT bei LAT praktikoje formuojamos tam tikros taisyklės, kurių būtina laikytis atskleidžiant bylos duomenis viešai – „*tai turi būti daroma diskretiškai ir apdairiai, kaip būtina, kad būtų laikomasi nekaltumo prezumpcijos*” (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-119-719/2024). Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro įsakyme dėl ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimo rekomendacijų

patvirtinimo yra reglamentuota, kokia apimtimi ikiteisminio tyrimo duomenys gali būti atskleisti visuomenei. Šiame poįstatyminiame norminiame akte reglamentuota, jog ikiteisminiam tyrimui vadovaujantis prokuroras, siekdamas užtikrinti baudžiamojo proceso sėkmę ir visuomenės teisę žinoti, turi teisę paskelbti ar leisti paskelbti ikiteisminio tyrimo duomenis, kurie nėra laikomi neteikiamais ir neskelbtiniais, laikantis įsakyme nurodytų principų, iš kurių vienas – nekaltumo prezumpcija. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatyme įtvirtinta, jog neteikiama informacija laikoma tokia, „*kuri pagal įstatymus yra valstybės, tarnybos, profesinė, komercinė ar banko paslaptis arba yra privataus pobūdžio informacija. [...] kurią teikti draudžia kiti įstatymai, nes jos suteikimas pakenktų valstybės saugumo ir gynybos interesams, baudžiamajam asmenų persekiojimui, skatintų pažeisti valstybės teritorijos vientisumą ar viešąją tvarką arba jos nesuteikimas užkirstų kelią teisės pažeidimams ar būtų labai svarbus žmonių sveikatai apsaugoti*“. Tuo tarpu neskelbtina informacija laikoma dezinformacija, karo propaganda, prievartos raginimai, terorizmą skatinanti ar kurstanti informacija, neapykanta, diskriminaciją ar smurtą skatinantys teiginiai, pornografija, narkotikų, azartinių lošimų ar kitų priklausomybės sukeliančių veiklų reklama, taip pat neskelbtina informacija laikoma tokia, kuri šmeižia ar žeidžia asmenį, pažeidžia nekaltumo prezumpciją (Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas, 1996). Svarbu pažymėti, jog Generalinio prokuroro rekomendacijos yra privalomos tik prokurorams ir ikiteisminio tyrimo pareigūnams (Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas, 1994). Vis dėlto, kiekvienu atveju įvertinti, ar nebuvo peržengtos nekaltumo prezumpcijos ribos, palikta teismo diskrecijai. Teismų praktikoje tik abstrakčiai apibrėžiama, jog atskleidžiant duomenis žiniasklaidoje, pareigūnai turi būti diskretiški ir apdairūs bei neperžengti nekaltumo prezumpcijos ribų. Toks reglamentavimas gali lemti ydingą ir nevienodą praktiką, kadangi kiekvienas teisėjas bylos aplinkybes vertina pagal savo įsitikinimus. Todėl, darbo autorės nuomone, reikalingas griežtesnis reglamentavimas nubrėžiantis aiškias ribas tarp būtinumo visuomenei žinoti rezonansinės bylos informaciją bei nekaltumo prezumpcijos tinkamo užtikrinimo.

Kitas svarbus aspektas, susijęs su nekaltumo prezumpcijos principo pažeidimu – neproporcingų procesinių prievartos priemonių taikymas ikiteisminio tyrimo metu. Tai tokios priemonės, kurios suvaržo žmogaus teises ir yra taikomos procesiniams tikslams pasiekti (Bučiūnas *et al.*, 2017, p. 238). Visos procesinės prievartos priemonės BPK yra suskirstytos į dvi dalis: kardomąsias priemones bei kitas procesinės prievartos priemones. Būtinybę baudžiamajame procese taikyti procesines prievartos priemones lemia tai, jog visuomenės nariai vis dar nėra linkę padėti atskleisti įvykdytą nusikalstamą veiką bei

prisiimti atsakomybę už savo atliktus neteisėtus veiksmus, todėl tokiu atveju procesinių prievartos priemonių taikymas užtikrina netrukdomą baudžiamąjį procesą (Losis, 2008, p. 76-77). Procesinių prievartos priemonių reikalingumas grindžiamas tuo, jog neretai tiesos nustatymas byloje be prievartos yra neįmanomas, todėl šiomis priemonėmis siekiama ne tik nusikaltimo ištyrimo, bet ir visuomenės saugumo užtikrinimo. Tačiau prievartos naudojimas ir žmogaus teisių suvaržymas yra *ultima ratio* priemonė ikiteisminiame procese, todėl procesinės prievartos priemonės pateisinamos tik tada, kai jų taikymas yra neišvengiamas (Bučiūnas, 2010, p. 18). Dėl procesinių prievartos priemonių pobūdžio ir prigimties, jų taikymas dažnai susiduria su žmogaus teisių ir laisvių suvaržymo bei pažeidimo riba, kurią kartais pareigūnai visgi peržengia (Šalčius, 2013, p. 239).

BPK 121 straipsnis reglamentuoja kardomųjų priemonių skyrimo bendrąsias nuostatas, kuriose reglamentuota, kada šių priemonių taikymas yra galimas – kardomųjų priemonių skyrimas galimas tik tuo atveju, kai yra pakankamai duomenų, leidžiančių manyti, kad įtariamasis tikrai padarė nusikalstamą veiką (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Duomenų pakankamumo kriterijus gali tapti diskusijų objektu, kadangi tai yra vertinamasis požymis – kiekvienu atveju sprendimas skirti kardomąją priemonę yra tokia teisę turinčio subjekto diskrecija. Kardomoji priemonė gali būti skiriama nepaisant to, jog nėra surinkta tiek duomenų, kiek jų reikėtų norint priimti apkaltinamąjį nuosprendį. Tačiau nepakanka ir vien spėjimo ar numanymo, jog asmuo padarė nusikalstamą veiką, norint skirti kardomąją priemonę (Goda *et al.*, 2003, p. 303). Todėl šioje situacijoje pagrįstai gali kilti klausimas – kokie duomenys laikomi pakankamais, norint skirti kardomąją priemonę įtariamajam?

Dėl aptarto nepakankamai aiškaus reglamentavimo, praktikoje neretai susiduriama su procesinių prievartos priemonių neproporcingu taikymu, tokiu būdu pažeidžiant nekaltumo prezumpciją. Ypatingai ši problematika išryškėja skiriant griežčiausią procesinės prievartos priemonę – suėmimą. Dar 2000 m. liepos 31 d. EŽTT sprendime byloje Jėčius prieš Lietuvą buvo pateikti išaiškinimai dėl suėmimo taikymo. Šioje byloje pareiškėjas teigė, jog visa suėmimo trukmė buvo neproporcinga ir per ilga, o tokį savo skundą argumentavo tuo, jog valdžios institucijos nesiėmė tinkamų procesinių veiksmų jo sulaikymo metu, taip pat institucijos veikė per lėtai. Vyriausybė pateikė savo poziciją, kuri buvo grindžiama tuo, jog pareiškėjas kaltinamas nužudymu sunkinančiomis aplinkybėmis, bylos teisminis nagrinėjimas buvo stabdomas du kartus siekiant surinkti papildomus įrodymus, taip pat grėsė pavojus, kad pareiškėjas gali trukdyti baudžiamajam procesui. Šioje byloje EŽTT akcentavo kelis esminius dalykus: *pirmasis* – suėmimo trukmė turi būti vertinama kiekvienoje byloje atsižvelgiant į jos aplinkybes. Ilga suėmimo trukmė gali būti

pateisinama tik tada, kai yra aiškūs viešojo intereso argumentai, kurie, įvertinus nekaltumo prezumpciją, nusveria teisę į laisvę. *Antrasis* – pagrįstas įtarimas, kad sulaikytas asmuo padarė nusikaltimą, yra esminė (*sine qua non*) besitęsiančio suėmimo teisėtumo sąlyga, tačiau praėjus tam tikram laikotarpiui, ši sąlyga nebėra pakankama. Tuomet būtina įvertinti, ar kiti institucijų pateikti pagrindai yra pakankami ir svarbūs, kad ir toliau būtų pateisinamas laisvės suvaržymas (EŽTT sprendimas byloje Jėčius prieš Lietuvą, peticijos Nr. 34578/97).

Išanalizavus EŽTT formuojamą praktiką, galima daryti išvadą, jog ilga procesinės prievartos priemonės – suėmimo taikymo trukmė gali būti pateisinama tada, kai yra būtinybė apsaugoti visuomenę, užkirsti kelią įtariamąjo bėgimui, užtikrinti įrodymų išsaugojimą ir kitus svarbius teismo proceso tikslus, tačiau visais atvejais turi būti atsižvelgiama į nekaltumo prezumpcijos tinkamą užtikrinimą. Be kita ko, tam, kad ilgas procesinės prievartos taikymas būtų teisėtas, institucijos privalo pateikti argumentus, įrodančius reikalingumą tęsti priemonės taikymą.

Nepaisant to, jog suėmimo taikymo klausimais yra pasisakęs EŽTT, šios procesinės prievartos priemonės skyrimo pagrindai ir sąlygos pakankamai aiškiai yra reglamentuotos baudžiamuosiuose įstatymuose, Lietuvos teismams neretai tenka nagrinėti skundus, susijusius su šios priemonės taikymu, kuris pažeidžia asmenims garantuojamą nekaltumo prezumpciją. 2025 m. sausio 23 d. LAT nagrinėjo kasacinį skundą, kuriame buvo teigiama, jog bylose neteisėtai buvo taikoma griežčiausia kardomoji priemonė – suėmimas, kuris nebuvo būtinas, proporcingas ir konstituciškai pagrįstas, o apeliacinės instancijos teismas nepateikė svarbių aplinkybių, kurios pateisintų tokios priemonės taikymą (LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-17-403/2025). Šioje situacijoje gali kilti pagrįstas klausimas – kada suėmimas laikomas būtina ir proporcinga procesinės prievartos priemone?

BPK 122 straipsnio dispozicija įtvirtina tris atvejus, kai suėmimas, kaip kardomoji priemonė, yra galimas: egzistuoja pagrįstas įtarimas, kad įtariamasis bėgs ar slapstysis, trukdys procesui, darys naujas nusikalstamas veikas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). 2013 m. Žmogaus teisių stebėjimo instituto atliktame tyrime, apklausus policijos pareigūnus, prokurorus ir ikiteisminio tyrimo teisėjus, buvo teigiama, jog vertinant pagrindą „įtariamasis bėgs ar slapstysis“, dažniausiai atsižvelgiama į asmens socialinius ryšius, statusą ir galimo nusikaltimo sunkumą. Tačiau tokia praktika tarsi suponuoja faktą, kad pirmiausia atsižvelgiama į asmens nepalankią padėtį visuomenėje ir žemesnį statusą, tokiu būdu klijuojant „nepatikimo“ etiketę. Mažiausiai praktikoje sutinkamas pagrindas – galimas proceso trukdymas, nes tai retai motyvuojama, ir dažniausiai taikoma tik formaliai. Apklaustieji, kalbėdami apie naujų nusikaltimų darymo

pagrindą akcentuoja, kad svarbiausios aplinkybės yra ankstesni nusikaltimai ir tai, kad nusikaltimas gali būti asmens pragyvenimo šaltinis (Širvinskienė, 2013, p. 10-14).

Svarbu akcentuoti, jog ikiteisminio tyrimo metu skiriama procesinė prievartos priemonė, laikantis nekaltumo prezumpcijos principo, negali būti prilyginama bausmei (Goda, 2002, p. 46). Įvertinus šį aspektą, daroma pagrįsta išvada, jog procesinės prievartos priemonės skyrimas privalo būti motyvuotas, turi būti įvertinamos galimybės apskritai neskirti prievartos priemonės, siekiant išvengti su nekaltumo prezumpcijos principu susijusių pažeidimų.

Analizuojamoje byloje LAT išaiškino, jog vertinant suėmimo teisėtumo klausimą, būtina atsižvelgti ne tik į nacionalinės teisės nuostatas, bet ir tarptautinius žmogaus teisių apsaugos standartus. Teismo nuomone, suėmimas gali būti pripažintas teisėtu tik tada, jai jis atitinka tiek nacionalinės, tiek tarpatautinės teisės reikalavimus. Suėmimo teisėtumui būtina sąlyga yra pagrįstas įtarimas – objektyvus faktų ar informacijos visumos vertinimas, leidžiantis manyti, kad asmuo galėjo padaryti nusikalstamą veiką. Tačiau LAT pabrėžia tai, kad ilgėjant suėmimo trukmei vien pagrįsto įtarimo nebepakanka – turi būti nurodyti objektyvūs pagrindai, tokie kaip: rizika, jog asmuo gali bėgti, galimybė trukdyti teisingumo vykdymui, grėsmė naujų nusikalstamų veikų padarymui bei pavojus viešajai tvarkai. LAT šioje byloje pabrėžia, jog vėlesnis asmens išteisinimas nepanaikina pagrįsto įtarimo egzistavimo ankstesnėje proceso stadijoje. Analizuojamoje civilinėje byloje teigiama, jog suėmimas, kaip procesinė prievartos priemonė, buvo taikyta pagrįstai ir proporcingai. Tokia nuostata grindžiama tuo, jog *„ieškovas, be kita ko, daro nusikaltimus, kuriais siekia paveikti ikiteisminį tyrimą, daryti poveikį prokurerei, nukentėjusiajam, liudytojai, šie įtarimai vėliau pasitvirtino ir ieškovui vėl buvo skirtas suėmimas, t. y. apeliacinės instancijos teismas konstatavo išimtinę aplinkybę suėmimui taikyti – pagrįstą manyimą, kad nesuimtas ieškovas trukdys procesui, o vėliau – ir jo trukdymą procesui. Apeliacinės instancijos teismas pagal byloje nustatytas aplinkybes sprendė, ar kardamosios priemonės – suėmimo ieškovui taikymas nebuvo perteklinis ieškovo teisių ir teisėtų interesų suvaržymas, ir priėjo prie išvados, kad ši priemonė buvo būtina ir proporcinga, o byloje nustatytos aplinkybės leido pagrįstai spręsti, kad švelnesnės kardamosios priemonės nebūtų buvusios veiksmingos.“* (LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-17-403/2025). Nors anksčiau apibendrintame tyrime buvo teigiama, jog trukdymo procesui pagrindas yra rečiausias teismų praktikoje dėl silpnų motyvų, šioje byloje teismas, vis dėlto, pripažino tai kaip pakankamą pagrindą griežčiausios kardamosios priemonės skyrimui. Iš pateiktų duomenų matyti, jog ieškovo veiksmai kėlė rimtą grėsmę proceso vientisumui, nes jis aktyviais veiksmais ir sąmoningai siekė trukdyti tyrimui. Šiuo atveju, švelnesnės

kardomosios priemonės, tokios kaip namų areštas, nebūtų buvusios veiksmingos, nes ieškovas tiesiogiai rodė savo ketinimus trukdyti procesui. Todėl suėmimas, kaip griežčiausia procesinės prievartos priemonė, buvo skirta proporcingai atsižvelgiant į ieškovo elgesį bei nepažeidžiant garantuojamos teisės į nekaltumo prezumpciją.

Svarbus aspektas yra ir tai, jog kardomosios priemonės – suėmimo taikymas nelaikomas baudžiamojo proceso įstatyme numatytų taisyklių pažeidimu net ir tuo atveju, jeigu vėliau, išsiaiškinus visas aplinkybes, priimamas išteisinamasis nuosprendis (LAT nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-339-684/2021). Išplečiant tokį LAT formuojamą aiškinimą, galima teigti, jog suėmimas, kaip laikinas procesinis sprendimas, taikomas ne baudžiamojo proceso baigiamajame etape, o tada, kai kyla pagrįstų abejonių, kad asmuo gali kelti grėsmę proceso eigai ar daryti naujus nusikaltimus. Todėl teismas privalo imtis priemonių užkirsti kelią bet kokiai įtariamojo neigiamai intervencijai į baudžiamąjį procesą ir dėl šios priežasties, įvertinęs riziką ir grėsmes, sprendžia, ar suėmimas yra būtina priemonė šioms rizikoms pašalinti. Net ir tuo atveju, jei vėliau paaiškėja, kad asmuo buvo nekaltas ir priimamas išteisinamasis nuosprendis arba byla nutraukiama dėl nepakankamų duomenų, tokie sprendimai neturi įtakos suėmimo teisėtumui, nes tokia kardomoji priemonė buvo taikoma remiantis įtarimais ir įvertinus galimus pavojus procesui. Toks aiškinimas pabrėžia, jog suėmimas, kaip laikina priemonė, traktuojama ne kaip bausmė, o kaip užtikrinimo priemonė, skirta apsaugoti tyrimo objektyvumą ir nepriklausomumą nuo galimos neteisėtos įtakos.

Remiantis tuo, kas išdėstyta šiame skyriuje, galima teigti, jog nekaltumo prezumpcijos užtikrinimas susiduria su iššūkiais net ir tuomet, kai, atrodo, šio principo taikymas yra ne kartą aptartas tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu lygmeniu. Išnagrinėjus teismų praktiką bei baudžiamuosius įstatymus, galima išskirti dvi pagrindines problemas, susijusias su teisiniu reglamentavimu. *Pirmoji problema* – ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimo griežtesnio reglamentavimo trūkumas. Nors prokurorams ir ikiteisminio tyrimo pareigūnams yra privaloma laikytis Generalio prokuroro rekomendacijoje dėl ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimo numatytų informacijos skelbimo taisyklių, šiuo metu sprendimas, ar viešai atskleidžiant informaciją nebuvo pažeista nekaltumo prezumpcija, paliekamas spręsti teismui įvertinus kiekvienos bylos aplinkybes. Abstrakti teismų formuojama praktika – tik nurodoma, kad pareigūnai turi elgtis diskretiškai ir apdairiai – sudaro prielaidas nevienodai praktikai, nes vertinimas priklauso nuo individualaus teisėjo požiūrio. *Antroji problema* – procesinių prievartos priemonių, o ypač suėmimo, ne tiek teisinio reglamentavimo trūkumas, kiek esamų normų taikymo nepakankamas nuoseklumas ir motyvavimo stoka. Nors BPK įtvirtinta aiškius

suėmimo pagrindus, jų taikymas neretai grindžiamas abstrakčiais, nepakankamai individualizuotais motyvais, o tokia praktika kelia riziką nekaltumo prezumpcijos principo pažeidimui. Tokia išvada suponuoja faktą, jog reikalinga stiprinti suėmimo praktinį taikymą – tai galėtų būti pasiekta didesniu teismų motyvavimo reikalavimu, efektyvesne teismų praktikos kontrole. Tokios priemonės padėtų užtikrinti, kad suėmimas būtų taikomas tik kaip *ultima ratio* priemonė, kai tai yra būtina ir pagrįsta objektyviais argumentais.

IŠVADOS

1. Nekaltumo prezumpcija, kaip pamatinis teisės sistemos principas, garantuoja kiekvieno asmens teisę būti laikomam nekaltu, kol jo kaltė nebus įrodyta įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Lietuvos teisės sistemoje nekaltumo prezumpcija tapo neatsiejama demokartinės teisinės valstybės dalimi ir realiai veikiančiu principu tik po nepriklausomybės atkūrimo, o ypač – Lietuvai tapus Europos Tarybos nare. Nekaltumo prezumpcija reikalauja, jog teismo sprendimuose, kuriuose nėra pripažįstama asmens kaltė, būtų vengiama formuluočių, kurios leistų manyti, kad asmuo yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką. Remiantis analizuojamu principu, įrodinėjimo našta priklauso valstybei, kuriai tenka pareiga baudžiamajame procese įrodyti asmens kaltę, o visos abejonės, kurių neįmanoma pašalinti, turi būti aiškinamos kaltinamojo naudai.
2. Išanalizavus įrodinėjimo naštos problematiką užtikrinant nekaltumo prezumpciją, pažeidimai dažnai pastebimi finansinio pobūdžio bylose. Nekaltumo prezumpcijos pažeidimas konstatuojamas tuo atveju, kai sprendimas dėl asmens kaltės grindžiamas kaltininko nesugebėjimu pagrįsti pajamų bei turto kilmės ir paneigti kaltinimo. Tačiau įrodinėjimo pareiga baudžiamajame procese nėra absoliuti ir gali būti koreguojama remiantis proporcingumo principu, todėl vertinant kaltinamojo paaiškinimų nuoseklumą ir tikrumą, savaime dar nereiškia įrodinėjimo naštos perkėlimo.
3. Vienas iš nekaltumo prezumpcijos turinio elementų yra *in dubio pro reo* principas, kuriuo remiantis visos abejonės, kurių nepavyksta pašalinti, turi būti aiškinamos kaltinamojo naudai. Apkaltinamasis nuosprendis gali būti priimtas tik visiškai ir neabejotinai įrodžius asmens kaltę, priešingu atveju – apkaltinamąjį nuosprendį priėmus esant pagrįstoms abejonėms – konstatuojamas nekaltumo prezumpcijos pažeidimas.
4. Baudžiamasis procesas, suėjus apkaltinamojo nuosprendžio senaties terminui, gali baigtis nutraukiant baudžiamąją bylą ir paneigiant nekaltumo prezumpciją arba priimant išteisinąjį nuosprendį. Bylos nutraukimas savaime nereiškia asmens išteisinimo ir galimas tik tuo atveju, kai bylos nagrinėjimo metu konstatuojama, kad kaltinimai buvo pagrįsti. Tačiau sprendime nutraukti baudžiamąją bylą būtina vengti formuluočių, kurios naudojamos apkaltinamajame nuosprendyje, kadangi tai prieštarauja nekaltumo prezumpcijai.
5. Nekaltumo prezumpcijos taikymo problemos kyla dėl nepakankamai aiškaus ikiteisminio tyrimo duomenų viešinimo reglamentavimo bei nepakankamai motyvuoto ir nuoseklaus procesinių prievartos priemonių, ypač suėmimo, taikymo. Dabartinis

teisinis reguliavimas ir praktika sudaro prielaidas skirtingam teisės normų interpretavimui, o tai gali lemti netiesioginį kaltės konstatavimą dar neįrodžius asmens kaltės įstatymo nustatyta tvarka.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Norminiai teisės aktai

Tarptautiniai teisės norminiai aktai:

1. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (2007). OL L 202.
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). Valstybės žinios, 1995-05-16, Nr. 40-987.
3. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966). Valstybės žinios, 2002-08-02, Nr. 77-3288.
4. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). Valstybės žinios, 2006-06-17, Nr. 68-2497.

Nacionaliniai teisės norminiai aktai:

5. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). Valstybės žinios, 33-1014.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). Valstybės žinios, 89-2741.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). Valstybės žinios, 37-1341.
8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 3, 233, 235, 254, 303, 305, 307, 309, 327, 331, 387, 444 ir 451 straipsnių pakeitimo įstatymas (2017). TAR, 2017-12-04, Nr. 19449
9. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio įstatymo (1990). Vyriausybės žinios, 1990-03-31, Nr. 9-224
10. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas, Valstybės žinios, 1994-10-19, Nr. 81-1514.
11. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas (1996). Valstybės žinios, 1996-07-26, Nr. 71-17.

Specialioji literatūra

12. ANCELIS, Pranas (2006). Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas.
13. AŽUBALYTĖ, Rima; JURKA, Raimundas; ZAJANČKAUSKIENĖ, Jolanta (2016). Baudžiamojo proceso teisė. Bendroji dalis. I knyga. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas.

14. BIKELIS, Skirmantas (2010). Baudžiamosios atsakomybės senaties pateisinimo problema. Vilnius: Teisės institutas.
15. BIKELIS, Skirmantas (2012). Senaties institutas baudžiamojoje justicijoje. Vilnius: Teisės institutas.
16. BUČIŪNAS, Gintautas (2010). Baudžiamasis procesas: ikiteisminio tyrimo stadijos – procesiniai sprendimai. Kaunas: Kauno kolegijos Leidybos centras.
17. BUČIŪNAS, Gediminas; GRUODYTĖ, Edita; ŠALČIUS, Marijus (2017). Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai. Vilnius: VĮ Registrų centras.
18. DRAKŠAS, Romualdas (2016). Atsakomybė už neteisėtą praturtėjimą: reguliavimo tikslai ir kriminalizavimo problemos. Jurisprudencija. Vilnius: Registrų centras.
19. GODA, Gintaras (2002). Nekaltumo prezumpcija: įtvirtinimas Lietuvos teisėje ir kai kurie turinio aspektai.
20. GODA, Gintaras (2018). Nekaltumo prezumpcijos principo reikšmė suėjus baudžiamosios atsakomybės taikymo senaties terminui.
21. GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas (2003). Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
22. GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas (2005). Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
23. JARUKAITIS, Irmantas (2023). Lietuvos administracinių teismų ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo bendradarbiavimas plėtojant Europos Sąjungos teisę: konstruktyvus dialogas. Vilnius: Vilniaus Universiteto Leidykla.
24. JURKA, Raimundas; AŽUBALYTĖ, Rima; GUŠAUSKIENĖ, Marina ir kt. (2009). Baudžiamojo proceso principai. Eugrimas. Vilnius.
25. JURKA, Raimundas; AŽUBALYTĖ, Rima; VOZBUTAITĖ, Karolina ir kt. (2013). Baudžiamojo proceso tarptautiškumas: patirtis ir iššūkiai. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas.
26. KARENIAUSKAITĖ, Monika (2013). Baudžiamosios teisės sistema Lietuvos SSR: genezė, specifika, ryšys su neginkluotuoju antisovietiniu pasipriešinimu. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
27. KUJALIS, Pavelas (2023). 2023 m. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso pakeitimai – baudžiamosios politikos švelnėjimo link. Vilnius: Teisės institutas.

28. KURAPKA, Vidmantas Egidijus; MATULIENĖ, Snieguolė; PANOMARIOVAS, Artūras ir kt. (2011). Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas.
29. LOSIS, Egidijus (2008). Baudžiamojo proceso prievartos priemonių samprata. *Jurisprudencija*, 6(108); 76-81
30. PIESLIAKAS, Vytautas (2008). Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Vilnius: Justitia.
31. SAGATIENĖ, Dovilė (2013). Sovietiniai bendrosios kompetencijos teismai Lietuvoje 1940–1941 ir 1944–1953 metais: disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas.
32. ŠALČIUS, Marijus (2013). Neteisėtas praturtėjimas: lūkesčiai ir realijos. Kaunas: Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultetas.
33. ŠALČIUS, Marijus (2013). Procesinių prievartos priemonių taikymo pažeidimas ir pareiga atlyginti žalą. Kaunas: Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultetas.
34. ZVEZDINIENĖ, Ingrida (2009). Nekaltumo prezumpcijos principo įgyvendinimo problemos atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės. *Jurisprudencija*, 4(4), p. 231-242.

Teismų praktika

Europos Žmogaus teisių teismo nutarimai:

35. *Allenet de Ribemont prieš Prancūziją* [EŽTT], Nr. 15175/89, [1995-02-10], ECLI:CE:ECHR:1995:0210JUD001517589.
36. *Butkevičius prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 48297/99, [2002-03-26], ECLI:CE:ECHR:2002:0326JUD004829799.
37. *Daktaras prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 42095/98, [2000-10-10], ECLI:CE:ECHR:2000:1010JUD004209598.
38. *Didu prieš Rumuniją* [EŽTT], Nr. 34814/02, [2006-02-14], ECLI:CE:ECHR:2006:0214JUD003481402.
39. *Jėčius prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 34578/97, [2000-07-31], ECLI:CE:ECHR:2000:0731JUD003457897.
40. *Krumpholz prieš Austriją* [EŽTT], Nr. 13201/05, [2010-03-18], ECLI:CE:ECHR:2010:0318JUD001320105.
41. *Minelli prieš Šveicariją* [EŽTT], Nr. 8660/79, [1983-03-25], ECLI:CE:ECHR:1983:0325JUD000866079.

42. *Paulikas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 57435/09, [2017-10-24],
ECLI:CE:ECHR:2017:1024JUD005743509.
43. *Sekanina prieš Austriją* [EŽTT], Nr. 13126/87, [1993-08-25],
ECLI:CE:ECHR:1993:0825JUD001312687.

Konstitucinio Teismo jurisprudencija:

44. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas, bylos Nr. 17/94.
45. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas, bylos Nr. 25/99-9/99-35/99.
46. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas Nr. KT19-N10/2016, bylos Nr. 3/2015-13/2015-15/2015.
47. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas Nr. KT4-N3/2017, bylos Nr. 14/2015-1/2016-2/2016-14/2016-15/2016.

Bendros kompetencijos teismų praktika:

48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. sausio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-30-689-2018.
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-236-648-2020.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. birželio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-221-628-2024.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. birželio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-224-628-2024.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. balandžio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-192-648/2022.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gegužės 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-182-489-2018.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-276-2014.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-269-2013.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-591/2013.

57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-9/2012.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-259/2014.
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-9-594-2024.
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. kovo 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-95-1073/2024.
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. balandžio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-119-719/2024.
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-53-489/2023.
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. vasario 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-84/2012.
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-87-719/2019.
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-17-403/2025.
66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. rugsėjo 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-339-684/2021.
67. Kauno apygardos teismo 2021 m. lapkričio 22 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-408-593/2021.

Kiti šaltiniai

68. BARTKUS (2022). *YouTube video*. Prieiga per internetą: https://www.youtube.com/watch?v=G3qslD4R5n0&t=1043s&ab_channel=Laisv%C4%97sTV
69. Išvada dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 5¹ ir 59 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto. 2024
70. GUTAUSKAS, Aurelijus (2022). Ką turime žinoti apie nekaltumo prezumpciją. *Delfi*. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/law/teisejas-aurelijus-gutauskas-ka-turime-zinoti-apie-nekaltumo-prezumpcija-90965989>
71. Konstitucinis Teismas (2012). *2012 metų 428 nutarimas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/data/public/uploads/2015/01/ktb_2012-428.pdf

72. Lietuvos Respublikos Generalinio Prokuroro įsakymas dėl ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimo rekomendacijų patvirtinimo (2017). TAR, 2017-08-18, Nr. 13412.
73. Lietuvos Respublikos nuolatinė atstovybė prie Europos Tarybos (2021). *Apie Lietuvą ir Europos Tarybą: istorija* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://mission-ce.mfa.lt/lietuva-ir-europos-taryba/apie-lietuva-ir-europos-taryba/istorija/15>
74. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetas (2018). *2018 m. IV (pavasario) sesijos veiklos ataskaita*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas.
75. Žmogaus teisių stebėjimo institutas (2016). *Suėmimas: praktikų požiūris* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2016/08/Suemimas-praktiku-pozioris_LT_Galutinis.pdf

**Nekaltumo prezumpcijos užtikrinimo probleminiai aspektai Lietuvos baudžiamojo
proceso teisėje**

Evelina Liutkevičiūtė

Magistro darbe analizuojama tema – nekaltumo prezumpcijos užtikrinimo problematika Lietuvos baudžiamajame procese. Siekiant aiškiai ir sistemiškai atskleisti analizuojamą temą, pasitelkiama Lietuvos bendrosios kompetencijos teismų formuojama praktika, EŽTT jurisprudencija, teisės doktrinos atstovų specialioji mokslinė literatūra. Taip pat pasitelkiami poįstatyminiai norminiai teisės aktai.

Šiame darbe, remiantis Konstitucinio Teismo išaiškinimais, LAT bei EŽTT formuojama praktika, plačiai aptariama nekaltumo prezumpcijos problematika, susijusi su *onus probandi* principo taikymu, kuomet teismai netiesiogiai perkelia įrodinėjimo našą kaltinamajam ir tokiu būdu pažeidžia nekaltumo prezumpciją. Atskleidžiami ir atvejai, kurie nėra laikomi šio principo pažeidimu. Taip pat atskleisti *in dubio pro reo*, kaip esminės sudedamosios nekaltumo prezumpcijos principo dalies, taisyklės taikymo pažeidimai baudžiamajame procese, kai apkaltinamasis nuosprendis priimamas nepašalinus abejonių dėl asmens kaltės. Plačiai nagrinėjamas ir apkaltinamojo nuosprendžio senaties institutas ir jo problematika, kai sprendime nutraukti bylą dėl suėjusių senaties terminų naudojamos apkaltinamajam nuosprendžiui būdingos formuluotės. Analizuojant teismų formuojamą praktiką pastebimos ir atskleidžiamos problemos, susijusios su procesinėmis prievartos priemonėmis, ypač suėmimu, bei ikiteisminio tyrimo ir bylos medžiagos atskleidimu. Ištirta, jog Lietuvos teismai neretai suėmimą, kaip griežčiausią procesinės prievartos priemonę, skiria netinkamai motyvavę sprendimą dėl suėmimo taikymo. Taip pat dažnai keliamas klausimas dėl nekaltumo prezumpcijos pažeidimo, kai valdžios institucijų atstovai ir ikiteisminio tyrimo pareigūnai viešai paskelbia informaciją, kuri gali suformuoti nuomonę visuomenėje, jog valstybė asmenį laiko kaltu dar iki priimant teismo sprendimą. Galiausiai, išanalizavus nurodytas problemas, darbo autorė pateikia pagrįstas išvadas dėl nekaltumo prezumpcijos probleminių aspektų Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje.

SUMMARY

Problematic Aspects of Ensuring the Presumption of Innocence in Lithuanian Criminal Procedure Law

Evelina Liutkevičiūtė

The Master's thesis analyses the issue of ensuring the presumption of innocence in Lithuanian criminal proceedings. In order to clearly and systematically disclose the analysed topic, the case law of Lithuanian courts of general competence, the jurisprudence of the ECtHR, and special scientific literature of representatives of legal doctrine are used. It also refers to sub-legislative normative legal acts.

In this work, on the basis of the interpretations of the Constitutional Court, the case law of the Supreme Court of Justice and the ECtHR, the problems of the presumption of innocence are widely discussed in relation to the application of the principle of *onus probandi*, where the courts implicitly shift the burden of proof to the defendant and thus violate the presumption of innocence. It also highlights cases which do not constitute a breach of this principle. It also highlights breaches of the rule of *in dubio pro reo*, which is an essential component of the principle of the presumption of innocence, in criminal proceedings, where a conviction is handed down without removing any doubt as to a person's guilt. The statute of limitations and its problems are also extensively examined when the decision to dismiss a case on the grounds that the statute of limitations has expired uses language that is typical of a criminal conviction. The analysis of the case-law of the courts reveals problems relating to procedural coercive measures, in particular arrest, and disclosure of pre-trial investigation and case material. It has been found that Lithuanian courts often impose detention as the most severe procedural coercive measure after giving inadequate reasons for the decision to impose detention. The issue of violation of the presumption of innocence is also frequently raised when representatives of public authorities and pre-trial investigation officials make public information that may create the public perception that the state considers a person guilty before a court decision is taken. Finally, having analysed the above-mentioned problems, the author draws reasonable conclusions on the problematic aspects of the presumption of innocence in Lithuanian criminal procedure law.